

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
2017/2

ΣΥΝΤΟΜΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ
ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ERIC HOBBSBAWM
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΣΟΥΡΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΛΙΔΑΚΗΣ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ
Ιστορικός υλισμός και πολιτική πρακτική:
επιστήμη και πείραμα

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΤΣΩΝΗΣ
Το Κινεζικό Σύνταγμα του 1982:
ένα σοσιαλιστικό Σύνταγμα ή
ο δρόμος για τον καπιταλισμό;

Ρ
Ι
Μ
Η

ΕΞΕΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Τιμή €9

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ
Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI
Biannual Scientific Review

Συντακτική επιτροπή
Θοδωρής Δημητράκος
Γιάννης Κοζάτσας
Κώστας Πασσάς

Επιστημονικοί συνεργάτες
Άρης Αραγεώργης, Ελένη Βλάχου, Reinhard Jung, Δημήτρης Καλτσώνης, Έλενα Μαμουλάκη, Γιώργος Μανιάτης, Ευγένιος Ματθιόπουλος, Σταύρος Μαυρουδέας, Παντελής Μπάγκος, Αριστείδης Μπαλτάς, Ευγενία Μυλωνάκη, Θανάσης Πάνος, Νίκος Παπαδάτος, Σπύρος Σακελλαρόπουλος, Σταύρος Σταυρίδης, Κώστας Στεργιόπουλος, Γιώργος Φαράκλας, Μαρία Χολέβα, Αλέξανδρος Χρύσης, Στάθης Ψύλλος.

Επικοινωνία
www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας
Γεράσιμος Χολέβας

Σχεδίαση-στοιχειοθέτηση τεύχους
Βασίλης Παπαγεωργίου

Σχεδίαση ιστοσελίδας
Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ
Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ
Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση
Εκδόσεις Τόπος
Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 2 – 2017/2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Της σύνταξης	5
--------------------	---

Άρθρα

Ιστορικός υλισμός και πολιτική πρακτική: επιστήμη και πείραμα	9
Αριστείδης Μπαλτάς	

Το Κινεζικό Σύνταγμα του 1982: ένα σοσιαλιστικό Σύνταγμα ή ο δρόμος για τον καπιταλισμό;	31
Δημήτρης Καλτσώνης	

Σύντομο αφιέρωμα στην ιστοριογραφία της Οκτωβριανής Επανάστασης

Μπορούμε να γράψουμε την ιστορία της Ρώσικης Επανάστασης;	53
Eric Hobsbawm	

Τα χελιδόνια και οι νυχτερίδες Σχόλιο για το κείμενο του Έρικ Χομπσμπάουμ «Μπορούμε να γράψουμε την ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης;»	65
Δημήτρης Κουσουρής	

Η ρωσική επανάσταση μεταξύ «σεχταριστών» και «κυνηγών μαγισσών»	79
Κώστας Παλούκης	

Από την Οκτωβριανή Επανάσταση στις «Μεγάλες Εκκαθαρίσεις» (1936- 1938): η ερμηνεία της σταλινικής βίας	95
Νίκος Παπαδάτος	

Σκέψεις για την ιστοριογραφία της ρωσικής επανάστασης: από την κοι- νωνική στη νέα πολιτική ιστορία	115
Γιάννης Σκαλιδάκης	

Της σύνταξης

Η Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση *ΚΡΙΣΗ* αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του παρόντος τεύχους της σε ένα γεγονός που συνέβη πριν από 100 χρόνια, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα ορόσημα του 20ου αιώνα: την Οκτωβριανή Επανάσταση. Μια κοινωνική και πολιτική επανάσταση δεν αποτελεί, βέβαια, ένα επιστημονικό επεισόδιο και ως εκ τούτου δεν είναι αυτονόητο γιατί η επέτειός της μπορεί ή πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μιας επιστημονικής επιθεώρησης. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας συντρέχουν δύο βασικοί, αν και γενικοί, λόγοι προκειμένου κάτι τέτοιο να συμβεί. Από τη μία μεριά, η Οκτωβριανή Επανάσταση, περισσότερο από κάθε άλλο ιστορικό συμβάν πριν από αυτή, ήταν απότοκο του συστηματικού και επιστημονικού τρόπου κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας η οποία τη γέννησε: του καπιταλισμού. Με άλλα λόγια, η επανάσταση του Οκτώβρη σχετίζεται με το κοσμοθεωρητικό σύστημα του μαρξισμού με τρόπο αξεδιάλυτο. Από την άλλη μεριά, είναι βέβαιο πως η Οκτωβριανή Επανάσταση συντάραξε με έναν μοναδικό τρόπο την ίδια την επιστήμη και την τέχνη, μεταβάλλοντας το κοινωνικό πλαίσιο άσκησής τους και αποκαλύπτώντας τον ρόλο της κοινωνικής δυναμικής, αλλά και των πολιτικών και ιδεολογικών όρων στη διαδικασία κατανόησης του κόσμου ως μια πορεία θεωρητικών ρήξεων και ριζοσπαστικών πρακτικών στάσεων.

100 χρόνια μετά τη νικηφόρα 'έφοδο' των εργατο-αγροτικών μαζών της Ρωσίας 'στον ουρανό', υπό την καταλυτική οργανωτική και πολιτική παρέμβαση των κομμουνιστών, η δράση τους δεν παύει να μας καλεί να την κατανοήσουμε ως *ιστορικό μέγεθος* και ως *πολιτικό ζητούμενο*. Η δράση των μαζών αφορά ακριβώς σε εκείνες τις μοναδικές στιγμές πτύχωσης του ιστορικού χρόνου, κατά τις οποίες αναδύεται, σύμφωνα με τον Μαρξ, η 'επαναστατική πράξη' ως σύμπτωση της αλλαγής των συνθηκών με την αλλαγή της ανθρώπινης δραστηριότητας και συνειδήσης. Είναι εκείνες οι στιγμές, κατά τις οποίες η ταξική πάλη συγκεφαλαιώνει με βίαιο τρόπο ολόκληρο το εκμεταλλευτικό παρελθόν της ανθρωπότητας και το αίρει δια μιας, δημιουργώντας βαθιές ασυνέχειες και ανεπίστρεπτους ιστορικούς ορίζοντες. Η δράση των μαζών, συνθλιπτική στη μορφή της και πρωτόγνωρη στο απελευθερωτικό της περιεχόμενο παράγει η ίδια άμεσα *ιστορία*, σε κάθε βήμα της γεννάει και διευρύνει ένα νέο ιστορικό αντικείμενο το οποίο μας καλεί να το κατανοήσουμε και να το αναδείξουμε, να διδαχθούμε και να το κρίνουμε, να ερευνήσουμε την ουσία του και ταυτόχρονα να δοκιμάσουμε τα ίδια τα μεθοδολογικά 'εργαλεία' και τα κριτήριά μας στη βάση του πλούτου του.

Το παρόν αφιέρωμα της *ΚΡΙΣΗΣ* δεν έχει σκοπό να καταπιαστεί με την ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης *per se*. Η βασική ανησυχία του εστιάζεται σε μια προσπάθεια αναζήτησης της ίδιας της *ιστορίας της ιστορίας*: των όρων, των συνθηκών και των μορφών του ιστορικού λόγου και του αξεδιάλυτου δεσμού του με το επιστημολογικό πλαίσιο κάθε εποχής, τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές αφετηρίες και συσχετισμούς. Ως εκ τούτου, η κύρια μέριμνα του παρόντος αφιερώματος είναι *ιστοριογραφική* και *μεθοδολογική*. Ο στόχος του είναι η ανάδειξη –έστω και στον περιορισμένο χώρο ενός τεύχους– της διαδρομής

της ιστορικής καταγραφής της πρώτης σοσιαλιστικής επανάστασης από τις αρχές του 20ου μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα. Πολύ περισσότερο, η κατανόηση των σημερινών τροπών του ιστορικού λόγου, των τάσεων, των προοπτικών και της δι-απλοκής του με τις κυρίαρχες ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις της εποχής και τα σύγχρονα διακυβεύματα της ταξικής πάλης, αποτελούν το ενεργό κίνητρο για την επιλογή του συγκεκριμένου αφιερώματος. Η εν λόγω μέριμνα ήταν πάντο-τε ζωτικής επιστημικής και πολιτικής σημασίας, αλλά κατά την γνώμη μας, είναι περισσότερο σημαντική στις σημερινές συνθήκες νίκης της αντεπανάστασης.

Το αφιέρωμα έχει ως επίκεντρο την αναδημοσίευση ενός άρθρου του Έρικ Χομπσμπάουμ (Eric Hobsbawm) –ενός από τους μείζονες ιστορικούς του 20ου αι-ώνα–, γραμμένου περίπου 20 χρόνια πριν (1996), με τίτλο «Μπορούμε να γρά-ψουμε την ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης;». Καθώς ο συγγραφέας του επιχει-ρεί να ταράξει τις συγκαρινές του βεβαιότητες και να αναδείξει τις εκκρεμούσες προοπτικές, αφήνοντας να αναδυθεί η πραγματική ένταση μεταξύ *ιστορίας* και *ιστοριογραφίας*, το αφιέρωμα δίνει τον λόγο σε τέσσερις ιστορικούς ερευνητές της νεότερης γενιάς, οι οποίοι 100 χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και περίπου 20 χρόνια μετά τις θεωρητικές αιχμές του άρθρου του Χομπσμπάουμ, επι-χειρούν να προσδιορίσουν εκ νέου για τι πράγμα μιλάμε, με ποιους όρους μιλάμε, πού βρισκόμαστε και πού θέλουμε ή, πολύ περισσότερο, πού οφείλουμε να πάμε.

Με την αφορμή αυτής της μικρής εισαγωγής, θα θέλαμε να ευχαριστή-σουμε θερμά τις εκδόσεις Θεμέλιο για την ευγενική παραχώρηση άδειας αναδη-μοσίευσης του άρθρου του Έρικ Χομπσμπάουμ, το οποίο εκδόθηκε στα ελληνικά για πρώτη φορά το 1998 στον τόμο *Για την ιστορία*, σε μετάφραση του Π. Ματάλα.

Ιστορικός υλισμός και πολιτική πρακτική: επιστήμη και πείραμα*

Αριστείδης Μπαλτάς**

Αφιερώνεται στη μνήμη του Θανάση Παπαδημητρίου που ήθελε να συζητήσουμε τον Αλτουσέρ, αλλά μάς άφησε στερώνοντας μου το προνόμιο να επωφεληθώ από την πείρα του.

Περίληψη

Στην εργασία παρουσιάζονται επιχειρήματα που στηρίζουν τη θέση ότι ο λεγόμενος Ιστορικός Υλισμός συνιστά επιστήμη (ή επιστημονική 'ήπειρο') σε αναλογία, αλλά και κατ' αντιδιαστολή, με τη Φυσική και τις φυσικές επιστήμες. Η έμφαση δίδεται στην κομμουνιστική πολιτική πρακτική η οποία θεωρείται εδώ ως το αντίστοιχο των πειραματικών συναλλαγών που προσδιάζουν στις φυσικές επιστήμες.

Εισαγωγή

Ουσιαστικά κανείς δεν αμφισβητεί ότι μια επιστημονική θεωρία οφείλει να προσφέρεται σε διαδικασίες εμπειρικού ελέγχου ώστε να υπόκειται σε διάψευση. Ο Πόπερ (Popper 1968) ανήγαγε αυτή την απλή παρατήρηση στο κριτήριο που διακρίνει μια κι έξω τις επιστημονικές από τις μη- ή ψευδο-επιστημονικές θεωρίες. Ωστόσο, οι μετέπειτα εξελίξεις στη φιλοσοφία της επιστήμης έδειξαν ότι η επεξήγηση ή αποσαφήνιση αυτού του κριτηρίου δεν είναι καθόλου τετριμμένη. Ειδικότερα, η εμπειρωμένη πλέον πεποίθηση ότι η εμπειρία είναι πάντοτε, κατά διάφορους ενδεχόμενους τρόπους, εμποτισμένη από θεωρία (Hanson 2002) ή εννοιακά αρθρωμένη (Sellars 2005) επερωτά σοβαρά την αμεροληψία της αντίστοιχης κρίσης. Παράλληλα, η αδυναμία – όπως την επισήμαναν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και σε διαφορετικά συμφραζόμενα τόσο ο Ντυέμ (Duhem 1906/2007) όσο και ο Κουάιν (Quine 1980) – να εντοπιστεί επακριβώς, με πλήρη λογική αυστηρότητα, το πάσχον σημείο σε έναν εμπειρικό έλεγχο με αρνητικό αποτέλεσμα αφήνει σοβαρές αμφιβολίες ως προς το τι ακριβώς διαψεύδει μια διάψευση.¹ Το πρακτικό αποτέλεσμα αυτών και άλλων ανάλογων εξελίξεων ήταν το να συσκοτισθεί η καθαρή εικόνα της επιστήμης που είχε παραδώσει ο Λογικός Εμπειρισμός: από τη μια μεριά, το 'επίπεδο' της θεωρίας και από την άλλη, το 'επίπεδο' της καθαρής εμπειρίας, δηλαδή μιας εμπειρίας αμόλυντης από θεωρία που απλώς παραλαμβάνει αισθητηριακά ερεθίσματα. Η συσκοτίση της εικόνας κατέστησε εξαιρετικά πο-

* Μια πρώτη εκδοχή του κειμένου είχε γραφτεί και παρουσιαστεί στα αγγλικά στο συνέδριο με θέμα *Rationality in Science and in Politics*, που έλαβε χώρα στο Λοκάρνο της Ιταλίας τον Ιούνιο του 1986. Δημοσιεύθηκε, μεταφρασμένο στα Ιταλικά, με τίτλο «La confutabilità del materialismo storico e la struttura della pratica politica», μαζί με τις άλλες εργασίες του Συνεδρίου, στο περιοδικό *Nuova Civiltà delle Macchine* 3/4 (1986): 21-35.

** Ο Αριστείδης Μπαλτάς είναι ομότιμος καθηγητής φιλοσοφίας των επιστημών στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

1 Η εν λόγω αδυναμία έχει αποκληθεί 'θέση Ντυέμ-Κουάιν' στο πλαίσιο της αγγλόφωνης φιλοσοφίας της επιστήμης. Με αυτόν τον τρόπο θα αναφερόμαστε σε αυτήν σε όσα ακολουθούν.

λύπλοκους τους όρους αποσαφήνισης (ή τροποποίησης) του κριτηρίου του Πόπερ (όπως φάνηκε, π.χ. από την απόπειρα τροποποίησης του Λάκατος (Lakatos 1978), μαθητή του Πόπερ) ώστε η όλη αναζήτηση που αποσκοπούσε στη διατύπωση ενός αξιόπιστου τέτοιου κριτηρίου ουσιαστικά να εγκαταλειφθεί.

Την εποχή όπου αυτή η αναζήτηση, επικεντρωμένη εν πολλοίς στον αγγλόφωνο κόσμο, έπνεε τα λοίσθια, στην άλλη όχθη της Μάγχης, ο Αλτουσέρ (Althusser) και οι μαθητές του επιχειρούσαν να εδραιώσουν ότι ο Ιστορικός Υλισμός (ΙΥ εφεξής) συνιστά την επιστήμη ή, ακριβέστερα, και όπως θα διευκρινίσουμε παρακάτω, την 'επιστημονική ήπειρο' της ιστορίας και του κοινωνικού.

Η στρατηγική που ακολούθησαν ήταν, βέβαια, πολύ διαφορετική από εκείνη του Πόπερ. Αντί να αναζητήσουν ένα κριτήριο διάκρισης, εμπνεύστηκαν από ό,τι οι ίδιοι θεώρησαν ότι είχε κάνει ο Σωσύρ (Saussure 1913/1973) για τη Γλωσσολογία και επικεντρώθηκαν στις σχέσεις που το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ διατηρεί με το δικό του αντικείμενο, αναδεικνύοντας αυτές τις σχέσεις ως αμοιβαία συγκροτησιακές² και εκλαμβάνοντάς τες ως βάση για κάθε συζήτηση περί επιστημονικότητας.

Αυτό που εννοείται εδώ είναι ότι, πρώτον, τέτοιες αμοιβαία συγκροτησιακές σχέσεις εμφανίζονται στην ιστορία εντελώς απρόσμενα ως 'στιγμή' ανάδυσης κάθε νέας επιστήμης (ή επιστημονικής 'ηπείρου') εξακολουθώντας να προσδιορίζουν εσαεί την παραπέρα εξέλιξή της και, δεύτερον, ότι τέτοιες σχέσεις πραγματοποιούνται με τρόπο πολύ διαφορετικό σε κάθε ειδική περίπτωση. Αντί ενός κριτηρίου διάκρισης του επιστημονικού από το μη- ή ψευδο-επιστημονικό, έχουμε έτσι κάτι σαν οικογενειακές ομοιότητες μεταξύ διαφορετικών επιστημών, όπου η λέξη 'επιστήμη' παραπέμπει στο 'μίνιμουμ γενικότητας' (όρος του Αλτουσέρ) που εκθέτουν τα παραπάνω, συνιστώντας ταυτόχρονα το *όνομα* της εν λόγω οικογένειας. Να προσθέσουμε ότι το όνομα αυτό κάποιες φορές διεκδικείται από διάφορα θεωρητικά εγχειρήματα ως τίτλος τιμής.

Αυτό το 'μίνιμουμ γενικότητας' προφανώς ανοίγει ένα θεωρητικό χώρο, το χώρο που καταλαμβάνουν οι ήδη υπάρχουσες επιστήμες (ή επιστημονικές 'ηπείροι'), δηλαδή το χώρο των *διαφορών* ανάμεσα στις αμοιβαία συγκροτησιακές σχέσεις εννοιολογικού συστήματος και αντικειμένου που οργανώνουν καθεμιά χωριστά. Ο χώρος αυτός παραμένει μόνιμα ανοιχτός, προκειμένου να συμπεριλάβει τις νέες επιστήμες (ή επιστημονικές 'ηπείρους') που πρόκειται ενδεχομένως να συγκροτηθούν στο μέλλον, βέβαια με τις δικές τους απaráκαμπτες διαφορές από τις ήδη αναδεδειγμένες.

Δύσκολα θα μπορούσαμε να αμφισβητήσουμε ότι το πιο αποφασιστικό ίσως πλήγμα στην εικόνα της επιστήμης που παρέδωσε ο Λογικός Εμπειρισμός καταφέρθηκε από τη *Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* του Κουν (Kuhn 1981)

2 Το τι ακριβώς εννοείται εδώ θα φανεί πληρέστερα παρακάτω. Σημειώνω πάντως ότι σε ολόκληρο το παρόν κείμενο παρουσιάζω τη *δική μου* ανάγνωση των όσων υιοθετώ από την αλτουσεριανή προσέγγιση. Πράγμα που σημαίνει, εκτός των άλλων, ότι δεν διακρίνω τη δουλειά του Αλτουσέρ από εκείνη των μαθητών του, δεν αναφέρω ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό αυτής της προσέγγισης, δεν απαντώ σε ενδεχόμενες ενστάσεις εναντίον της ούτε, τελικά, διαφοροποιώ όσα υποστηρίζει ρητά η εν λόγω προσέγγιση από εκείνα που, τουλάχιστον κατά τη γνώμη μου, λογικά ή εννοιολογικά συνεπάγεται. Για μια πληρέστερη εικόνα της δικής μου ανάγνωσης βλ. Μπαλτάς 2002.

που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1962. Και αποτελεί κάτι σαν ειρωνεία της ιστορίας το γεγονός ότι σχεδόν την ίδια στιγμή,³ όπου ο Κουν, με βάση ένα πολιτικό λεξιλόγιο και στηριζόμενος σε πολιτικές μεταφορές, έδειχνε ότι η ιστορία οφείλει να αποτελεί ουσιώδη συνιστώσα κάθε συζήτησης για τη δομή της επιστήμης, ο Αλτουσέρ και οι μαθητές του προσπαθούσαν να αναδείξουν τη δομή της επιστήμης της ιστορίας, η οποία, βέβαια, όχι μόνο καταπιάνεται ουσιωδώς με πολιτική και επαναστάσεις αλλά και με το ίδιο το φαινόμενο της επιστήμης ως ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο. Και ενόσω ο Κουν υπονόμει εκ των έσω την κυρίαρχη (τουλάχιστον στον αγγλόφωνο κόσμο) παράδοση στη φιλοσοφία της επιστήμης με το, εκτός των άλλων, να καθιστά άνευ νοήματος την αναζήτηση ενός κριτηρίου που θα απομόνωνε μια κι έξω την ιδιαιτερότητα του επιστημονικού, ο Αλτουσέρ και οι μαθητές του εγκαινίαζαν μια νέα υπο-παράδοση εντός του μαρξισμού, προσπαθώντας να εδραιώσουν φιλοσοφικά το επιστημονικό καθεστώς του ΙΥ και φτάνοντας έτσι σε διατυπώσεις τις οποίες ένας πεισματάρης φιλόσοφος της αγγλόφωνης παράδοσης θα επέμενε ίσως να θεωρεί ως ένα τέτοιο ακριβώς κριτήριο.

Σε πρώτη ματιά, οι Κουνιανές πολιτικοειδείς επαναστάσεις στην επιστήμη και η Αλτουσεριανή επιστήμη των πολιτικών επαναστάσεων δε φαίνεται να μοιράζονται περισσότερα από μια σειρά όρων, μια ουσιώδη αναφορά στην επιστήμη και συνακόλουθα μια αξίωση ορθολογικότητας. Αλλά μια τέτοια κοινή αξίωση δεν εγγυάται από μόνη της κανένα κοινό έδαφος. Οι αντιλήψεις περί ορθολογικότητας που ενέχονται μπορεί κάλλιστα να είναι ασύμβατες. Ωστόσο, οφείλουμε να δούμε τα πράγματα από πιο κοντά και να μην απορρίψουμε σαν ένα ίσως περιεργό, αλλά ασήμαντο και τυχαίο περιστατικό το ότι οι δύο προσεγγίσεις προχωρούν δυναμικά συνυφαίνοντας επιστημονικά με πολιτικά νήματα. Μια τέτοια συνύφανση μπορεί να αποδειχθεί έκφανση μιας συγγένειας σε ένα βαθύτερο επίπεδο. Και ομολογώ μετά παρρησίας ότι αποτελεί δική μου προκατάληψη ότι η μετα-Κουνιανή φιλοσοφία της επιστήμης και ο μετα-Αλτουσεριανός μαρξισμός μπορούν όντως να συνέλθουν σε μια αμοιβαία επωφελή εις βάθος συνομιλία.

Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσω να προχωρήσω κάποια προκαταρκτικά βήματα σε μια τέτοια κατεύθυνση. Έτσι, ξεκινώντας από το ότι η αγγλόφωνη φιλοσοφία της επιστήμης αρνείται να αποδώσει καθεστώς επιστήμης στον ΙΥ στηριζόμενη, άμεσα ή έμμεσα, στην κατά Πόπερ 'απόδειξη' ότι αυτός συνιστά θεωρία εγγενώς μη διαψεύσιμη (Popper 2003), και άρα, όπως είπαμε, μη επιστημονική, θα προσπαθήσω να δείξω ότι, σύμφωνα τουλάχιστον με την Αλτουσεριανή προσέγγιση, τόσο σε επίπεδο αρχής όσο και έμπρακτα, ο ΙΥ δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο διαψεύσιμος από όσο είναι η Φυσική. Θα επικεντρώσω ειδικότερα την προσοχή μου στο γνωσιακό ρόλο που επιφυλάσσει η Αλτουσεριανή προσέγγιση στην πολιτική πρακτική υποστηρίζοντας ότι η τελευταία, εφόσον υπόκειται σε ορισμένους δομικούς περιορισμούς, συνιστά την κύρια έκφανση των πειραματικών συναλλαγών που απαιτεί ο ΙΥ, προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να ελέγχει την αλήθεια των ισχυρισμών του. Για να στηρίξω τη θέση μου, θα αντλήσω επιχειρήματα από την αγγλόφωνη φιλοσοφία της επιστήμης αλλά όχι κατά τρόπο εκλεκτι-

3 Το πρώτο σημαντικό δοκίμιο του Αλτουσέρ, εκείνο που ανοίγει τη συλλογή *Για τον Μαρξ* (Althusser 2015) δημοσιεύθηκε πρώτη φορά το 1960.

κό. Θα αρκεστώ σε εκείνα που θεωρώ συμβατά με την Αλτουσεριανή προσέγγιση, δηλαδή εκείνα που θα μπορούσε και η ίδια να διατυπώσει στο δικό της λεξιλόγιο, και τα οποία μπορούν επιπλέον να τη φωτίσουν καλύτερα.

Το εννοιολογικό σύστημα του Ιστορικού Υλισμού

Πυρηνική έννοια του ΙΥ είναι η έννοια ‘τρόπος παραγωγής’. Πρόκειται για έννοια σύνθετη που συναποτελείται από επιμέρους στοιχεία δομικά συναρθρωμένα μεταξύ τους, δηλαδή συναρθρωμένα με τρόπο ώστε το νόημα του καθενός να εξαρτάται από το νόημα των άλλων. Τέτοια στοιχεία είναι η ‘οικονομική’, η ‘ιδεολογική’ και η ‘πολιτική βαθμίδα’ (ή ‘επίπεδο’) του τρόπου παραγωγής, η ‘παραγωγική μονάδα’, η ‘διαδικασία παραγωγής’, τα ‘μέσα’ και ‘οι σχέσεις παραγωγής’, οι ‘θεμελιώδεις τάξεις’ που ορίζονται από τον τρόπο παραγωγής (και ταυτόχρονα τον ορίζουν), η ‘εκμετάλλευση’, η ‘ταξική πάλη’, η ‘ταξική κυριαρχία’, η ‘αναπαραγωγή του τρόπου αναπαραγωγής’ και συνακόλουθα της ‘ταξικής κυριαρχίας’⁴, η ‘συνάρθρωση τρόπων παραγωγής υπό την κυριαρχία ενός’⁵ κτλ.

Το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ δεν περιορίζεται σε αυτό το πρώτο, σχετικά αφηρημένο, επίπεδο. Οι έννοιες που το συναποτελούν αποκτούν, ούτως ειπείν, τη σάρκα τους όταν συγκεκριμενοποιούνται για να συγκροτήσουν τη θεωρία ενός συγκεκριμένου, ακριβώς, τρόπου παραγωγής. Ο Αλτουσέρ και οι μαθητές του εκλαμβάνουν το *Κεφάλαιο* του Μαρξ ως το ιδρυτικό έργο του ΙΥ γιατί αυτό, με ένα ουσιαστικά ενιαίο επιχείρημα, αφ’ ενός αναδεικνύει την έννοια ‘τρόπος παραγωγής’ ως την πυρηνική έννοια της νέας επιστήμης (ή επιστημονικής ‘ηπείρου’) και αφετέρου συγκροτεί τη θεωρία του πολύ συγκεκριμένου κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής σε ό,τι αφορά την οικονομική του βαθμίδα.

Τα παραπάνω συνεπάγονται ότι η σύνθετη έννοια ‘τρόπος παραγωγής’ δεν αναφέρεται μόνο στον καπιταλισμό. Η ‘φεουδαρχία’ (Rey 1973), οι τρόποι παραγωγής που εντοπίζουν οι μελέτες των ανθρωπολόγων (Terray 1972· Rey 1971), η ‘απλή εμπορευματική παραγωγή’ (Servolin 1972) ή και άλλα ακόμη συστήματα σχέσεων (Μπαλτάς 2002) μπορούν να αντιμετωπιστούν θεωρητικά από την ίδια έννοια, εφόσον αυτή συγκεκριμενοποιηθεί κατάλληλα.

Τυπικά τουλάχιστον, τα παραπάνω δε φαίνεται να διαφέρουν από την περίπτωση της Φυσικής. Ο Νεύτων, προσπαθώντας να συγκροτήσει την ενιαία θεωρία των επίγειων και των ουράνιων κινήσεων, κατασκεύασε τις έννοιες ‘δύναμη’, ‘μάζα’ και ‘επιτάχυνση’ συνδέοντάς τις μεταξύ τους κατά τους τρεις ‘νόμους’ του και με τρόπο ώστε το νόημα της καθεμιάς να εξαρτάται από το νόημα των άλλων (βλ. Κuhn 2000). Το αποτέλεσμα δεν ήταν μόνο μια θεωρία της βαρύτητας αλλά ένα ολόκληρο εννοιολογικό πλαίσιο που αφορούσε κάθε δύναμη, ενδεχομένως πολύ διαφορετική από τη βαρυτική. Δηλαδή ένα εννοιολογικό πλαίσιο για ολό-

4 Τα στοιχεία στα οποία αναλύεται η έννοια ‘τρόπος παραγωγής’ παρουσιάζονται σχετικά διεξοδικά στο δοκίμιο «Τι είναι ένας τρόπος παραγωγής» (βλ. Μπαλτάς 2002).

5 Κάθε κοινωνία σε κάθε δεδομένο στάδιο της ιστορίας της εμφανίζεται, ακριβώς, ως συνάρθρωση τρόπων παραγωγής υπό την κυριαρχία ενός. Δηλαδή έχουμε εδώ, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, ένα θεμελιώδη αρμό της σχέσης του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ με το αντικείμενό του (βλ. Rey 1973).

κληρη τη Φυσική. Υπό αυτό το πρίσμα, οι τρεις νόμοι του Νεύτωνα συνιστούν από κοινού το ακριβές ανάλογο της έννοιας 'τρόπος παραγωγής', αν αναλογιστούμε ότι οι σχέσεις εννοιών που συγκροτούν τη σύνθετη έννοια 'τρόπος παραγωγής' μπορούν να εκληφθούν ως οι βασικοί 'νόμοι' του ΙΥ. Για παράδειγμα, ο 'νόμος' ότι δεν είναι δυνατή η οικονομική αναπαραγωγή ενός τρόπου παραγωγής χωρίς την αναπαραγωγή της αντίστοιχης ταξικής κυριαρχίας συγκροτείται ακριβώς από τέτοιες σχέσεις εννοιών.

Όπως ήδη διαφαίνεται από τα παραπάνω, το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ συναρτάται με το αντικείμενό του μέσω των εξής γενικών διατυπώσεων: κάθε ανθρώπινη κοινωνία σε κάθε 'στιγμή' της ιστορίας της συγκροτείται από ένα αρθρωμένο σύνολο τρόπων παραγωγής υπό την κυριαρχία ενός. Κάθε τέτοια συνάρθρωση, που ονομάζεται '*κοινωνικός σχηματισμός*', είναι αποτέλεσμα ταξικής πάλης, όπως είναι αποτέλεσμα ταξικής πάλης και η κάθε παραπέρα εξέλιξη του κοινωνικού σχηματισμού. Η 'εφαρμογή' αυτών των διατυπώσεων – και του εννοιολογικού συστήματος που εμπλέκεται – σε ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό κατά μια δεδομένη 'στιγμή' της ιστορίας του ονομάζεται, όπως θα ήθελε ο Λένιν, «*συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης*» (Lenin 1920/1954: 166).

Το αντικείμενο του Ιστορικού Υλισμού

Το αντικείμενο του ΙΥ αποτελείται από όλους τους κοινωνικούς σχηματισμούς που υπάρχουν ή έχουν υπάρξει στην ιστορία, από όλες τις βαθμίδες, τις όψεις και τις συνιστώσες του καθενός και υπό όλους τους τρόπους υπό τους οποίους κάθε κοινωνικός σχηματισμός και κάθε συνιστώσα του είχε ή έχει εμφανισθεί, εξελιχθεί και αποβίωσει. Με δύο λέξεις το αντικείμενο του ΙΥ συνίσταται από οτιδήποτε συνιστά το κοινωνικό και το ιστορικό.

Το ευρύτατο αυτό αντικείμενο δεν εκλαμβάνεται, βεβαίως, ως αδιαφοροποίητο όλον. Κατά την πορεία εκτύλιξής του, ο ΙΥ αποκαθιστά τη σχετική αυτονομία διαφορετικών τμημάτων αυτού του αντικειμένου συγκροτώντας 'περιφερειακά' εννοιολογικά συστήματα που παραμένουν (ή οφείλουν να παραμένουν) αυστηρά αρθρωμένα με το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ στην ολότητά του, ενώ ταυτόχρονα αυτά τα 'περιφερειακά' εννοιολογικά συστήματα παρέχουν (ή οφείλουν να παρέχουν) την επιστημονική γνώση του αντίστοιχου μερικού αντικειμένου τους. Κατανοούμε έτσι γιατί ο ΙΥ αποτελεί για τον Αλτουσέρ και τους μαθητές του επιστημονική *ήπειρο*: η εν λόγω σχετική αυτονομία προικίζει το αντίστοιχο μερικό εννοιολογικό σύστημα κατά την αμοιβαία συγκροτησιακή σχέση του με το αντικείμενό του με μια σχετική ανεξαρτησία τόσο ως προς την παραπέρα ανάπτυξή του όσο και ως προς τη γνώση που παρέχει. Αυτή η σχετική ανεξαρτησία μάς επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε ως 'επιστήμη' κάθε αμοιβαία συγκροτησιακή σχέση που χαρακτηρίζεται από μια τέτοια σχετική αυτονομία και άρα τον ίδιο τον ΙΥ συνολικά ως ακριβώς επιστημονική ήπειρο. Το πρότυπο είναι εδώ οι φυσικές επιστήμες. Η Φυσική, η Χημεία, η Βιολογία κτλ. συνιστούν επιστήμες εντός της επιστημονικής ηπείρου των φυσικών επιστημών. Ωστόσο, όλες υπόκεινται στους τρεις νόμους

του Νεύτωνα και άρα στην εννοιολογική πρωτοκαθεδρία της Φυσικής που μπορεί έτσι να απονείμει το δικό της όνομα σε ολόκληρη την ήπειρο.⁶

Το να χαρακτηρίζουμε τον ΙΥ επιστημονική ήπειρο που συναποτελείται από σχετικά αυτόνομες ‘επιστήμες’ θέλει επιπλέον να υποδείξει ότι ο ίδιος (όπως και κάθε επιμέρους ‘επιστήμη’ στο εσωτερικό του) είναι και οφείλει να παραμένει εσαεί ανοικτός σε επεκτάσεις, τροποποιήσεις, αναθεωρήσεις ή εννοιολογικές επαναστάσεις, υπό την εσωτερική πειθαρχία που του προσιδιάζει. Έτσι, για παράδειγμα, οι εννοιολογικές καινοτομίες του Φουκώ ως προς την εξουσία ή τη βιοπολιτική (Foucault 2004) μπορούν κάλλιστα, ενδεχομένως μετά από κατάλληλες προσαρμογές, να ενταχθούν στο εννοιολογικό οπλοστάσιο του ΙΥ, στο ειδικότερο πεδίο, βέβαια, της αντίστοιχης μερικής επιστήμης.

Η ταξική πάλη συνιστά, όπως είδαμε, θεμελιώδες στοιχείο του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ. Το ίδιο σύστημα ανάγει την ταξική πάλη στην κινητήρια δύναμη (στον ‘κινήτηρα’) της ιστορίας, θεωρώντας ότι δεν υπάρχει βαθμίδα, όψη ή συνιστώσα ενός κοινωνικού σχηματισμού που να μη διαπερνάται από την ταξική πάλη. Αυτός ο θεμελιώδης ‘νόμος’ διευκρινίζεται αν προσθέσουμε ότι, κατά το ίδιο εννοιολογικό σύστημα, η ταξική πάλη *ενσωματώνει πάντοτε μια τάση* η οποία σκοπεύει προς μια κοινωνία, όπου η ταξική εκμετάλλευση και η ταξική κυριαρχία, άρα και η ταξική διαίρεση συνολικά, έχουν καταργηθεί οριστικά. Αυτή η τάση εγγράφεται *εξ αντικειμένου* στην ταξική πάλη με τρόπο ώστε διακριτά στοιχεία της να αναγνωρίζονται σε διάφορα μέτωπα όπου η τελευταία εκτυλίσσεται. Από την άλλη μεριά ωστόσο, η εν λόγω τάση παραμένει κατά κανόνα λανθάνουσα, εμφανιζόμενη αυτοπροσώπως μόνον τις στιγμές, όπου η ταξική πάλη οξύνεται πέρα από ένα σημείο. Σε τέτοιες περιστάσεις τα κύρια γνωρίσματα μας αταξικής κοινωνίας (ισότητα, ελευθερία, κοινή κτήση μέσων παραγωγής, καθολική δικαιοσύνη κτλ.) εμφανίζονται ως ρητοί στόχοι των κυριαρχούμενων τάξεων και ενσωματώνονται κατά τη μία ή την άλλη μορφή στο αντίστοιχο πολιτικό πρόγραμμα.

Ο ισχυρισμός ότι η τάση προς την αταξική κοινωνία εγγράφεται *εξ αντικειμένου* στην ταξική πάλη υπονοεί, πρώτον, ότι η αταξική κοινωνία δεν αποτελεί απλώς όραμα ή ουτοπία, αλλά διαθέτει, ούτως ειπείν, *υλική* υπόσταση. Δεύτερον, ο ισχυρισμός ότι εδώ έχουμε να κάνουμε μόνον με *τάση* υπονοεί ότι ο ΙΥ δεν ενέχει κλασικά αιτιοκρατικές ή τελεολογικές αντιλήψεις. Οι ιστορικοί ‘νόμοι’, ως ακριβώς τάσεις, υποδεικνύουν ενδεχομενικές όχι αναγκαίες εκβάσεις.⁷ Το αν οποιαδήποτε

6 Για να μη δημιουργούνται συγχύσεις, να ξεκαθαρίσουμε το εξής: Μια επιστημονική ήπειρος αποτελείται, όπως μόλις είπαμε, από περισσότερες *επιστήμες*. Κάθε επιστήμη διατηρεί τη σχετική αυτονομία της στο πλαίσιο της ηπείρου (και ως προς το εννοιολογικό της σύστημα και ως προς το αντικείμενο που περι-ορίζει αυτό το εννοιολογικό σύστημα), ενώ μια από αυτές διατηρεί μια σχετική πρωτοκαθεδρία συνιστώντας έτσι κάτι σαν βάση ιδεατής, σε τελευταία ανάλυση, αναγωγής. Στο παράδειγμά μας, και απλουστεύοντας ίσως υπέρμετρα, η Βιολογία (ως μοριακή βιολογία) εξετάζει κάποια ειδικά μόρια, η Χημεία τα μόρια εν γένει και τα άτομα που συγκροτούν μόρια ενώ η Φυσική τα άτομα και τα υπο-ατομικά σωματίδια που αποτελούν τους ‘θεμέλιους λίθους’ της ύλης. Υπό αυτήν την έννοια, είναι η Φυσική που συνιστά εδώ την, σε τελευταία ανάλυση, βάση αναγωγής. Στο εσωτερικό μιας επιστήμης, κατά κανόνα, διατυπώνονται θεωρίες με διακριτά επιμέρους αντικείμενα. Σε πειραματικό έλεγχο υπόκεινται *μόνο* θεωρίες. Επομένως, όταν διερευνούμε αν, πώς και κατά πόσον ο ΙΥ, μια ήπειρος σύμφωνα με όσα υιοθετούμε εδώ, υπόκειται σε πειραματικό έλεγχο, μιλάμε καταχρηστικά. Και το κάνουμε για προφανείς λόγους ευκολίας στην παρουσίαση.

7 Ο ισχυρισμός ότι οι ‘ιστορικοί νόμοι’ συνιστούν απλώς τάσεις φαίνεται να αντιφάσκει με τον προηγούμενο ισχυρισμό μας ότι συνιστά ‘νόμοι’ και μάλιστα θεμελιώδη π.χ. το ότι είναι αδύνατη η οικονομική αναπαραγωγή

έκβαση, άρα και η έλευση της αταξικής κοινωνίας, θα δει το φως δεν είναι προκαθορισμένο αλλά εξαρτάται από τις περιπέτειες της ίδιας της ταξικής πάλης. Τέλος, ο ισχυρισμός ότι η εν λόγω τάση ενυπάρχει σε *κάθε* κοινωνικό σχηματισμό υπονοεί ότι αυτή ενυπάρχει και στις παρούσες κοινωνίες αφορώντας έτσι το μέλλον μας. Και αυτό προφανώς παραπέμπει σε ένα είδος *πολιτικής πρακτικής* σε συνάρτηση με την ταξική πάλη εν εξελίξει. Αυτό το είδος πολιτικής πρακτικής ασκείται από *πολιτικά υποκείμενα*⁸ τα οποία θέτουν ως στρατηγικό στόχο την πραγματοποίηση του ορίου όπου σκοπεύει η τάση.

Εδώ βεβαίως ανακύπτει ένα μείζον ερώτημα. Η πολιτική πρακτική είναι, σχεδόν εξ ορισμού, *μεροληπτική* πρακτική. Κατά συνέπεια, πώς μπορεί η πολιτική πρακτική να καταλαμβάνει έναν τόσο κεντρικό ρόλο στο πλαίσιο του ΙΥ; Αν ο τελευταίος είναι επιστήμη (ή επιστημονική ήπειρος), τότε αυτός προφανώς εγείρει αξιώσεις *αντικειμενικής* γνώσης. Πώς μπορεί λοιπόν ένα εγχείρημα, όχι απλώς θεωρητικό ή γνωσιακό αλλά συνάμα μεροληπτικό, να εγείρει αξιώσεις αντικειμενικότητας;

Το ερώτημα δε θα απαντηθεί στην παρούσα εργασία με την πληρότητα που απαιτείται.⁹ Αλλά για να αρχίσουμε να απαντάμε, οφείλουμε να δούμε από πιο κοντά το είδος της πολιτικής πρακτικής που εγκυβεί ο ΙΥ, να εντοπίσουμε ακριβέστερα το γνωσιακό ρόλο που αυτή καλείται να παίξει και να αναδείξουμε την εσωτερική δομή που αυτός ο ρόλος της επιφυλάσσει. Για να έχουμε δε μπροστά μας το πρόβλημα στην ολότητά του, μπορούμε να προσθέσουμε τα εξής. Το εν λόγω πρόβλημα φαίνεται εν πολλοίς ανάλογο με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο Κουν όταν καλείται να απαντήσει στο γιατί το 'Παράδειγμα' που αναδεικνύεται κατά μια 'επιστημονική επανάσταση' είναι *αντικειμενικά* επαρκέστερο από το 'Παράδειγμα' που αντικαθιστά.¹⁰ Προκειμένου να απαντήσει, αλλά και για λόγους που σχετίζονται με την όλη προσέγγισή του, ο Κουν επικαλείται την αντίστοιχη *επιστημονική κοινότητα*. Στην περίπτωσή μας, η επιστημονική κοινότητα αποτελείται κατά κύριο λόγο από τα *μέλη του πολιτικού υποκειμένου* που αναλαμβάνει το είδος της πολιτικής πρακτικής την οποία εγκυβεί ο ΙΥ. Αλλά μόνον κατά κύριο λόγο. Όπως θα δούμε παρακάτω, η εν λόγω επιστημονική κοινότητα περιλαμβάνει, κατά τον έναν ή τον άλλον τρόπο και κατά τη μία ή την άλλη μορφή, μη μέλη αυτού του πολιτικού υποκειμένου όπως και μέλη των *επιστημονικών κοινοτήτων* που αναφέρονται στα

ενός κοινωνικού σχηματισμού χωρίς την αναπαραγωγή της αντίστοιχης ταξικής κυριαρχίας. Όμως η αντίφαση εμφανίζεται μόνο γιατί επιλέξαμε έναν τρόπο παρουσίασης που δεν ήθελε να βαρύνει υπέρμετρα το ξεκίνημα του κειμένου. Δηλαδή και ο εν λόγω 'νόμος' συνιστά επί της ουσίας τάση γιατί κάθε κοινωνικός σχηματισμός τελεί πάντοτε εν κινήσει (αφού η ταξική πάλη είναι ασίγη) και άρα οικονομική αναπαραγωγή και αναπαραγωγή της ταξικής κυριαρχίας δε φτάνουν ποτέ στο να προσαρμόζονται πλήρως μεταξύ τους. Αυτή η πάντοτε ελλείπουσα πλήρης προσαρμογή συνιστά μόνιμο επίδικο της ταξικής πάλης. Κατά συνέπεια, δεν έχουμε να κάνουμε με νόμο, αλλά με τάση. Κάτι ανάλογο μπορούμε να πούμε για όλους τους αντίστοιχους 'νόμους'.

8 Μερικές διευκρινίσεις: οι κοινωνικές τάξεις δε συνιστούν υποκείμενα που διαθέτουν ίδια βούληση. Συνιστούν πολλαπλότητες που αντιστοιχούνται σε έναν τόπο κοινών εξ αντικειμένου συμφερόντων. Η αδιάκοπη κίνηση στην οποία παραπέμπει ο όρος 'ταξική πάλη' συναρτάται με στάσεις, χειρονομίες, πρωτοβουλίες όλων των μορφών που αναλαμβάνονται από συλλόγους, συνδικάτα, κόμματα, δηλαδή φορείς εν γένει, που ως τέτοιοι διαθέτουν ίδια βούληση και όλα τα συναφή χαρακτηριστικά που τους καθιστούν, ακριβώς, *υποκείμενα* (συλλογικά κατά κανόνα).

9 Βλ. Μπαλτάς 1988.

10 Για μια σχετικά διεξοδική πραγμάτευση του θέματος βλ. Baltas 2004.

αντικείμενα που πραγματεύεται ο ΙΥ ως ακριβώς η επιστημονική *ήπειρος* του ιστορικού και του κοινωνικού. Δηλαδή την επιστημονική κοινότητα των ιστορικών, των κοινωνιολόγων, των ανθρωπολόγων, των οικονομολόγων κλπ.

Ο γνωσιακός ρόλος της πολιτικής πρακτικής

Πριν προχωρήσουμε, να διευκρινίσουμε ότι εντός της προσέγγισης του Αλ-τουσέρ και συγκεκριμένα κατά τον Πουλαντζά (Roulantzas 1972), πολιτική βαθμίδα ενός κοινωνικού σχηματισμού είναι η βαθμίδα που συμπυκνώνει, ολοκληρώνει και εκπροσωπεί όλα τα στοιχεία, όλες τις όψεις ή συνιστώσες του κοινωνικού σχηματισμού. Είναι η βαθμίδα που διασφαλίζει τελικά την αναπαραγωγή της αντίστοιχης ταξικής κυριαρχίας, αποτελώντας έτσι τον αποφασιστικό κρίκο της. Ένα πολιτικό υποκείμενο είναι ρητά πολιτικό όταν οι συγκεκριμένες στοχεύσεις του αφορούν ρητά, εν όλω ή εν μέρει, αυτή τούτη την πολιτική βαθμίδα.¹¹ Να διευκρινίσουμε ακόμη ότι μια 'εγκάρσια τομή' του κοινωνικού σχηματισμού, η οποία ως ακριβώς εγκάρσια, αγγίζει κάθε στοιχείο, βαθμίδα, όψη ή συνιστώσα του και η οποία χαράσσεται κατά μία δεδομένη 'στιγμή', ονομάζεται *συγκυρία*. Πάντα κατά τον Πουλαντζά, αντικείμενο της πολιτικής πρακτικής είναι η σκοπούμενη *μετατόπιση της συγκυρίας*. Είτε προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης είτε προς την κατεύθυνση της αποδυνάμωσης της δεδομένης ταξικής κυριαρχίας. Η 'συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης' που αναφέραμε γίνεται έτσι η *ανάλυση της εκάστοτε αντίστοιχης συγκυρίας*.

Τώρα, η τάση προς την αταξική κοινωνία που επισημαίνει ο ΙΥ εγγράφεται εξ αντικειμένου, όπως είπαμε, στους ταξικούς κοινωνικούς σχηματισμούς προφανώς προς την κατεύθυνση της αποδυνάμωσης της αντίστοιχης ταξικής κυριαρχίας. Εξισου προφανώς, τα πολιτικά υποκείμενα που προσιδιάζουν στο εγχείρημα που συγκροτεί ο ΙΥ είναι εκείνα που αποσκοπούν στην επίτευξη του ορίου αυτής της τάσης. Ωστόσο, όπως επίσης είπαμε, η εν λόγω τάση είναι συνήθως λανθάνουσα. Άρα η επίτευξη του σκοπού της δε συνιστά άμεσο επίδικο της ταξικής πάλης. Συνιστά μόνο τελικό *στρατηγικό* στόχο της.

Από την άλλη μεριά, τα πολιτικά υποκείμενα που προσιδιάζουν στον ΙΥ καλούνται να προβούν στην ανάλυση της εκάστοτε τρέχουσας συγκυρίας. Στόχος τους είναι να εντοπίσουν τα στοιχεία της εν λόγω τάσης τα οποία *είναι* τότε όντως επίδικα κατά τα διάφορα μέτωπα της ταξικής πάλης και κατά τη μία ή την άλλη μορφή. Με τη βοήθεια αυτής της ανάλυσης – η οποία περιλαμβάνει, βέβαια, και την ανάλυση των εμπλεκόμενων ταξικών δυνάμεων και των συσχετισμών μεταξύ τους – κάθε τέτοιο υποκείμενο μπορεί να προσδιορίσει τους αντίστοιχους επιμέρους *τακτικούς* στόχους του. Αυτοί οι τακτικοί στόχοι συνδέονται μεταξύ τους με ποικίλους τρόπους ενώ δεν έχουν την ίδια βαρύτητα. Η ανάλυση της συγκυρίας οφείλει να εντοπίσει αυτές τις σχέσεις και να αναδείξει την ιεραρχική δομή τους.

¹¹ Αφού η πολιτική βαθμίδα συμπυκνώνει, ολοκληρώνει, εκπροσωπεί όλα τα στοιχεία ενός κοινωνικού σχηματισμού, κάθε άτομο που εντάσσεται σε αυτόν μετέχει στον ένα ή τον άλλο βαθμό και κατά τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην πολιτική βαθμίδα. Δηλαδή είναι *πολίτης*. Ο προσδιορισμός 'ρητά' θέλει εδώ να επισημάνει την αντίστοιχη διαφοροποίηση.

Είναι προφανές ότι η επίτευξη των τακτικών στόχων εξαρτάται, στον έναν ή τον άλλο βαθμό,¹² από την πολιτική πρακτική του ίδιου του εν λόγω υποκειμένου. Κατά συνέπεια, η ανάλυση της συγκυρίας οφείλει να περιλαμβάνει και τους όρους τους οποίους πρέπει να πληροί συγκεκριμένα αυτή η πρακτική ώστε να συνεισφέρει κατά το μέγιστο δυνατό στην επίτευξη των τακτικών στόχων. Για να το πούμε συνοπτικά, η ανάλυση της συγκυρίας, όπως περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω και όπως εμπλέκει, άμεσα ή έμμεσα, το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ στην ολότητά του, οφείλει να καταλήγει σε ένα σύνολο *εκτιμήσεων*: ποιοι τακτικοί στόχοι είναι εφικτοί κατά τη δεδομένη συγκυρία και τι πρέπει να πράξει το πολιτικό υποκείμενο ώστε αυτοί να επιτευχθούν.

Με αυτά τα δεδομένα, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η *αποτελεσματικότητα* της πολιτικής πρακτικής του πολιτικού υποκειμένου ως προς την επίτευξη των τακτικών στόχων του συνιστά το *πεδίο του πειραματικού ελέγχου των εκτιμήσεων* που διατυπώνει η ανάλυση της συγκυρίας: αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν είτε να επικυρωθούν είτε να διαψευστούν εν όλω ή εν μέρει. Ο γνωσιακός ρόλος της πολιτικής πρακτικής που προσιδιάζει στον ΙΥ συνίσταται κατά συνέπεια στο ότι αυτή η πρακτική συγκροτεί το πεδίο των αντίστοιχων *πειραματικών συναλλαγών*. Τουλάχιστον σε όσα αφορούν την ταξική πάλη που βρίσκεται εν εξελίξει.¹³ Έτσι, αφού η ανάλυση της συγκυρίας – άρα και οι αντίστοιχες εκτιμήσεις – εμπλέκουν το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ, συνάγεται ότι ο ίδιος ο ΙΥ είναι όντως διαψεύσιμος: η αποτυχία επίτευξης ενός ή περισσότερων τακτικών στόχων, διαψεύδοντας την αντίστοιχη εκτίμηση, διαψεύδει και τη συναφή ανάλυση της συγκυρίας, ανάλυση που όπως είπαμε, εδράζεται στο εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ.

Να διευκρινίσουμε αμέσως ότι μια τέτοια διάψευση δεν υποδεικνύει αφ' εαυτής το ποιες συγκεκριμένες προκειμένες ευθύνονται. Η διάψευση μπορεί να οφείλεται είτε σε κάποια ή κάποιες αστοχίες του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ στο ένα ή το άλλο επίπεδο συγκεκριμενοποίησής του είτε στον τρόπο που ασκήθηκε εν προκειμένω η ίδια η πολιτική πρακτική. Συναντάμε δηλαδή εδώ μια εκδοχή της 'θέσης Ντυέμ-Κουάιν' που αναφέραμε προηγουμένως. Αυτήν την απαράκαμπτη αοριστία καλείται να αντιμετωπίσει, όπως πάντα, η αντίστοιχη επιστημονική κοινότητα, δηλαδή, όπως είπαμε, κατ' αρχήν τα μέλη του εμπλεκόμενου πολιτικού υποκειμένου: εν όψει ενδεχόμενης διάψευσης τα μέλη αυτά οφείλουν να διατυπώνουν την ανάλυση της συγκυρίας και την περιγραφή των τακτικών στόχων με τη μέγιστη δυνατή εννοιολογική αυστηρότητα και σαφήνεια όπως και να προβαίνουν στην εξέταση της πολιτικής πρακτικής που άσκησαν μέσω της επιστημονικής πειθαρχίας που υποβάλλει ο ΙΥ. Σύμφωνα με την τελευταία και όπως θα αναλύσουμε διεξοδικότερα παρακάτω, η ελευθερία στη διατύπωση άποψης ή γνώμης οφείλει να είναι εν προκειμένω πλήρως απενοχοποιημένη και ανεμπόδιστη. Υπό αυτούς τους όρους οι ενδεχόμενες αστοχίες της πολιτικής πρακτικής που ασκήθηκε μπορούν γρηγορότερα ή αργότερα να εντοπιστούν και να διορθωθούν χωρίς, βέβαια,

12 Μόνο στον ένα ή τον άλλο βαθμό, γιατί η κίνηση και η εκάστοτε έκβαση της ταξικής πάλης προφανώς δεν εξαρτάται μόνο από τη δράση ενός πολιτικού υποκειμένου με τα χαρακτηριστικά που προσπαθούμε να αναλύσουμε εδώ.

13 Θα διευκρινίσουμε παρακάτω το πώς τέτοιες πειραματικές συναλλαγές μπορούν να αφορούν το παρελθόν.

το αποτέλεσμα να είναι ποτέ απολύτως οριστικοποιημένο. Δηλαδή ό,τι συμβαίνει *mutatis mutandis* σε όλες τις επιστήμες.

Τα παραπάνω δεν είναι απλώς γενικά και αφηρημένα. Η ίδια η εξέλιξη του ΙΥ, τουλάχιστον κατά την ανάγνωση του Αλτουσέρ και των μαθητών του, έχει να επιδείξει μείζονες θεωρητικές ανακατατάξεις που προέκυψαν, ακριβώς, διαμέσου της γνωσιακής συμβολής της πολιτικής πρακτικής.

Τρία παραδείγματα.

Το πρώτο παράδειγμα αφορά το πώς η θεωρία περί ιμπεριαλισμού του Λένιν, με το να ισχυρίζεται ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα επισυμβεί στον 'πιο αδύναμο κρίκο της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας', αμφισβήτησε την 'κλασική' θεώρηση σύμφωνα με την οποία αυτή θα λάβει χώρα στον κοινωνικό σχηματισμό, όπου ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι περισσότερο αναπτυγμένος. Η πολιτική πρακτική που οδήγησε στη νικηφόρα σοβιετική επανάσταση διέψευσε το δεύτερο ισχυρισμό, επικύρωσε τη θέση του Λένιν (στο βαθμό που ένα τόσο πολύπλοκο συμβάν μπορεί να επικυρώσει ένα θεωρητικό ισχυρισμό) και άνοιξε νέα μονοπάτια για την παραπέρα ανάπτυξη του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ.

Το δεύτερο παράδειγμα σχετίζεται εν μέρει με το πρώτο. Η καθοριστική σημασία που απέδωσε ο Μάο στην ταξική πάλη των αγροτών και η συνακόλουθη νικηφόρα πολιτική πρακτική της Κινεζικής (και αργότερα της Βιετναμικής) επανάστασης διέψευσαν την 'κλασική' θεώρηση σύμφωνα με την οποία η τάση προς την αταξική κοινωνία εγγράφεται ουσιαστικά μόνον στην ταξική πάλη του προλεταριάτου (τη θεμελιώδη τάξη που ορίζεται από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής) και αναλαμβάνεται έμπρακτα από πολιτικά υποκείμενα που αναφέρονται ουσιαστικά μόνο σε εκείνη. Σε συνάρτηση με τη θεώρηση του Λένιν, η συμβολή του Μάο εμπλούτισε τον ΙΥ, εκτός των άλλων, επισφραγίζοντας ότι η τάση προς την αταξική κοινωνία εγγράφεται εξ αντικειμένου σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό και όχι μόνον σε εκείνους όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής. Η τάση αυτή αναδεικνύεται έτσι σε κάτι σαν ιστορική *σταθερά* υποβάλλοντας τα αντίστοιχα διδάγματα στην πολιτική πρακτική όπου Γης. Ταυτόχρονα, η λεγόμενη 'θεωρία των σταδίων', σύμφωνα με την οποία η κατίσχυση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής *οφείλει* να προηγείται χρονικά της ανάληψης μιας πολιτικής πρακτικής με *ρητό* στόχο την επίτευξη της αταξικής κοινωνίας, κατέπεσε πλήρως.

Το τρίτο παράδειγμα αφορά τη συνθήκη εντός της οποίας διάγουμε σήμερα, δηλαδή τη λεγόμενη 'κρίση του μαρξισμού'. Πρόκειται για μείζονα τρέχουσα κρίση, τυπικά όχι πολύ διαφορετική από εκείνη που γνώρισε η Φυσική στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: ο ΙΥ φαίνεται να αδυνατεί, τουλάχιστον για την ώρα, να αντιμετωπίσει με την απαιτούμενη επάρκεια το γεγονός ότι η νικηφόρα πολιτική πρακτική που αναλήφθηκε στο όνομα της αταξικής κοινωνίας και σύμφωνα με τις αρχές του ίδιου – τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη από τις παραπάνω περιπτώσεις – οδήγησε τελικά σε εκμεταλλευτικούς και καταπιεστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Μια μείζων *επιστημονική* επανάσταση (κατά την ορολογία του Κουν) φαίνεται να καλείται σήμερα στην ημερήσια διάταξη καθώς τα πολλά, περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά, βήματα που έχουν γίνει προς μια τέτοια κατεύθυνση δε φαίνονται ικανά να την ολοκληρώσουν.

Οι εννοιολογικές αλλαγές που επάγονται, κατά τα παραπάνω, από την πολιτική πρακτική, τις ευστοχίες και τις αστοχίες της, αφορούν, όπως πρέπει να έχει γίνει προφανές, το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ στην ολότητά του. Είναι ένα μετασχηματισμό με τέτοιο τρόπο εννοιολογικό σύστημα που καλείται να αντιμετωπίσει θεωρητικά και τα κοινωνικά και ιστορικά φαινόμενα του παρελθόντος. Η λειτουργία του ΙΥ ως η επιστημονική ήπειρος που επιδιώκει να συνιστά απαιτεί ακριβώς αυτό. Συνάγεται έτσι ότι ο γνωσιακός ρόλος της πολιτικής πρακτικής δεν περιορίζεται στην ταξική πάλη που βρίσκεται σε εξέλιξη, αλλά αφορά το αντικείμενο του ΙΥ ολόκληρο. Όπου προφανώς ισχύει και το αντίστροφο: η επαρκής επιστημονική αντιμετώπιση ζητημάτων του παρελθόντος μπορεί να φωτίσει και την τρέχουσα πολιτική πρακτική.¹⁴ Μπορούμε έτσι να πούμε ότι η πολιτική πρακτική παίζει το γνωσιακό της ρόλο όσο αντιμετωπίζει το παρόν ως ιστορία.

Αν η πολιτική πρακτική συνιστά το πεδίο των πειραματικών συναλλαγών που προσιδιάζουν στον ΙΥ, τι μπορούμε να πούμε για το αντίστοιχο εργαστήριο; Κατ' αρχάς αφού, όπως είπαμε, η ταξική πάλη διαπερνά τα πάντα, η πολιτική πρακτική που προσιδιάζει στον ΙΥ μπορεί επίσης να διαπερνά τα πάντα. Εργαστήριο του ΙΥ είναι κατά συνέπεια ο κοινωνικός σχηματισμός ολόκληρος. Προφανώς αυτό το αχανές εργαστήριο δεν μπορεί να περιχαρακωθεί όπως μπορεί ένα εργαστήριο που προσιδιάζει στη Φυσική. Και αν το δεύτερο πρέπει να περιχαρακωθεί προκειμένου οι πειραματικές συναλλαγές που προσιδιάζουν στη Φυσική να είναι επαναλήψιμες, το ότι το πρώτο δεν το μπορεί συνεπάγεται ότι οι πειραματικές συναλλαγές που προσιδιάζουν στο ΙΥ δεν είναι επαναλήψιμες. Ωστόσο, παρά τα φαινόμενα, αυτό το χαρακτηριστικό δε συνιστά ένσταση αρχής. Για παράδειγμα, το ανάλογο ζήτημα ανακύπτει στην περίπτωση εκείνου του τμήματος της Φυσικής που ακούει στο όνομα Κοσμολογία ή Αστροφυσική. Το γεγονός ότι εκεί δεν είμαστε σε θέση να διεξάγουμε επαναλήψιμα πειράματα (ή καν πειράματα στο βαθμό που το πείραμα διακρίνεται από την παρατήρηση) δεν καθιστά αυτόχρονα την Κοσμολογία ή την Αστροφυσική γνωσιολογικά ύποπτες.¹⁵

Όπως και να' χει, ο γνωσιακός ρόλος της πολιτικής πρακτικής στο πλαίσιο του ΙΥ θα διευκρινιστεί πληρέστερα αν εξετάσουμε τη συγκεκριμένη δομή που αυτός ο ρόλος εγκαλεί.

Η δομή της πολιτικής πρακτικής

Όπως είπαμε παραπάνω, ένα πολιτικό υποκείμενο που προσιδιάζει στον ΙΥ οφείλει να αντιμετωπίζει τους τακτικούς στόχους του στη βάση δύο θεμελιωδών απαιτήσεων: πρώτον, να διατυπώνει τόσο τους εν λόγω στόχους όσο και τους όρους της πολιτικής πρακτικής που το ίδιο θα ξεδιπλώσει, προκειμένου να

14 Βλ. το δοκίμιο «Ιστορία, ιστοριογραφία και πολιτική πρακτική – σχόλιο στις 'Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας'» στο Σπυροπούλου 2007, όπου προσδιορίζεται η γνωσιακή σχέση της πολιτικής πρακτικής που προσιδιάζει στον ΙΥ με το παρελθόν.

15 Βλ. το δοκίμιο «Experimental Transactions», ανέκδοτο χειρόγραφο (Baltas 2001), όπου αναλύονται πληρέστερα οι διαφορές μεταξύ ΙΥ και της επιστημονικής ηπείρου της Φυσικής σε ό,τι αφορά κυρίως τις αντίστοιχες πειραματικές συναλλαγές.

τους πετύχει με τη μεγίστη δυνατή εννοιολογική αυστηρότητα και σαφήνεια κατά την επιστημονική πειθαρχία που προσιδιάζει στον ΙΥ. Δεύτερον, η μεταγενέστερη εξέταση του τι επιτεύχθηκε, τι δεν επιτεύχθηκε και πώς οφείλει να διεξάγεται σε καθεστώς πλήρως απενοχοποιημένης και ανεμπόδιστης ελευθερίας και πάντα κατά την επιστημονική πειθαρχία που προσιδιάζει στον ΙΥ. Οι δομικοί συγκεκριμένοι περιορισμοί στους οποίους οφείλει να υπόκειται η εν λόγω πολιτική πρακτική απορρέουν από αυτές τις δύο απαιτήσεις.

Η επίκληση εδώ της επιστημονικής πειθαρχίας που προσιδιάζει στον ΙΥ θέλει να παραπέμψει, πρώτα απ' όλα, στη βασική έννοια της *ιδεολογίας*. Σύμφωνα με τον ΙΥ (τουλάχιστον κατά την εκδοχή του Αλτουσέρ και των μαθητών του), η ιδεολογία (έννοια με πολλές διαστάσεις) αναφέρεται κατά βάσιν σε εικόνες, αναπαραστάσεις, δοξασίες, άκριτες ή ανερώτητες πεποιθήσεις κτλ., όπως συνδέονται και συναρθρώνονται με στάσεις, χειρονομίες, συμπεριφορές κτλ. που τείνουν να συντηρούν τη συνοχή κάθε κοινωνικού σχηματισμού απωθώντας ταυτόχρονα στις σφαίρες του παραλόγου, του παράκαιρου, του ανέφικτου κτλ. τις ιδέες αμφισβήτησης ή αντίστασης απέναντι στη δεδομένη ταξική κυριαρχία (Althusser 1999: 69-120). Πρόκειται για τις ιδέες που αναπόφευκτα γεννά η ίδια η άσκηση της ταξικής κυριαρχίας και οι οποίες συνδέονται εγγενώς, έμμεσα ή άμεσα, με την τάση προς την αταξική κοινωνία. Στο μέτρο που αυτές οι ιδέες αμφισβήτησης ή αντίστασης απωθούνται, η ταξική κυριαρχία επιβάλλεται και στο επίπεδο ή τη βαθμίδα της ιδεολογίας, δηλαδή κυρίαρχη ιδεολογία γίνεται η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης. Η κυρίαρχη ιδεολογία διαποτίζει ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό, ασκώντας την επίδρασή της ακόμη και στα μέλη των πολιτικών υποκειμένων που υιοθετούν τον ΙΥ και μάχονται τη δεδομένη κυριαρχία προσβλέποντας στην αταξική κοινωνία. Τέτοιες επιδράσεις δεν είναι κατά κανόνα συνειδητές: όλοι τείνουμε να πιστεύουμε ότι οι πεποιθήσεις ή οι στάσεις μας είναι δική μας επιλογή ή τουλάχιστον δική μας υπόθεση και όχι έκφανση ή αποτέλεσμα του γεγονότος ότι είμαστε κοινωνικά όντα και άρα υποκειμέθα, κατά τον έναν ή τον άλλο τρόπο και στον έναν ή τον άλλο βαθμό, στην κυρίαρχη ιδεολογία.

Υπό αυτά τα δεδομένα, η επίκληση της επιστημονικής πειθαρχίας που προσιδιάζει στον ΙΥ επιδιώκει να επισημάνει ότι, τόσο η ανάλυση της συγκυρίας που εντοπίζει τους εκάστοτε τακτικούς στόχους και τους τρόπους να επιτευχθούν όσο και η εκ των υστέρων εξέταση του τι επιτεύχθηκε ή δεν επιτεύχθηκε και πώς, εμπλέκει υποχρεωτικά την ιδεολογία, η οποία συχνά εμφανίζεται με τη μορφή *διαφορετικών προσεγγίσεων* στους διάφορους κόμβους της συζήτησης που ανοίγει. Κι αυτό μολονότι όλοι ασπάζονται τον ΙΥ και αναφέρονται σε εκείνον.¹⁶

16 Η ιδεολογία διαποτίζει ακόμα και τα πιο αυστηρά και επακριβώς εδραιωμένα εννοιολογικά συστήματα, όπως εκείνα της Φυσικής (βλ. Baltas 1986). Σε αντιδιαστολή με ό,τι συμβαίνει στις φυσικές επιστήμες, ωστόσο, η *ιδεολογική* σκευή κάθε ερευνητή που ασπάζεται τον ΙΥ και εργάζεται επιστημονικά στο πλαίσιο του συνιστά έτσι ή αλλιώς μερικό αντικείμενο της ίδιας της δικής του *επιστημονικής* δουλειάς. Η αναγκαία απεμπλοκή επιστήμης και ιδεολογίας που προϋποθέτει το επιστημονικό επίτευγμα καθίσταται έτσι ιδιαίτερα δύσκολη. Το αποτέλεσμα είναι να ανακύπτουν διαφορετικές προσεγγίσεις ή και αντίπαλες ερμηνείες του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ που κάποιες φορές τείνουν να γίνουν ασυμβίβαστες, οδηγώντας σε κατακόρυφες διαιρέσεις ή διασπάσεις. Για αυτούς τους λόγους, ο ΙΥ έχει αποκληθεί 'σχισματική επιστήμη' (Althusser 1991). Θα δούμε παρακάτω πώς ο ίδιος ο ΙΥ ανταποκρίνεται στη δυσκολία μέσω διαδικασιών 'κριτικής-αυτοκριτικής', όπως έχουν αποκληθεί (βλ. Juquin 1985).

Οι διαφορετικές αυτές προσεγγίσεις, που μπορεί να εστιάζονται σε ζητήματα εκτίμησης, αποτίμησης ή ερμηνείας, όσο εκφράζονται πλήρως απενεχοποιημένα και ανεμπόδιστα, οφείλουν να λογίζονται ως *πλούτος* του πολιτικού υποκειμένου και όχι ως εμπόδιο στη δράση του: η πολλαπλότητά τους αναδεικνύει την πολλαπλότητα των τρόπων υπό τους οποίους τα μέλη του πολιτικού υποκειμένου αγκυρώνονται στους διάφορους τομείς του κοινωνικού, σχηματίζοντας έτσι την ειδική εγγενή οπτική τους. Οι διάφορες αυτές οπτικές *συντίθενται* κατά την ελεύθερη συζήτηση που ακολουθεί με αποτέλεσμα την πληρέστερη συνολική ανάλυση, ενώ οι διαφωνίες που ενδεχομένως παραμένουν μπορούν να περιμένουν την επόμενη δοκιμασία, δηλαδή την επόμενη πειραματική συναλλαγή που θα συστήσει η εν εξελίξει πολιτική πρακτική. Υπονοείται εδώ ότι η ελευθερία της εν λόγω συζήτησης επιτρέπει σε κάθε διαφορετική προσέγγιση να κρίνεται *αποκλειστικά* από την ισχύ των επιχειρημάτων της, ενώ δεν επιτρέπει σε καμία προσέγγιση (ηγετική ή όχι) να εγερθεί υπεράνω των άλλων ισχυριζόμενη ότι κατέχει εκ φύσεως ή εκ θέσεως την 'αλήθεια' της ταξικής πάλης. Υπό αυτές τις συνθήκες, κάθε προσέγγιση εμπλουτίζεται από την αναμέτρησή της με τις υπόλοιπες, ενώ το τελικό αποτέλεσμα της συζήτησης αποβαίνει πλουσιότερο όλων. Η καθαυτό *παραγωγική δύναμη της δημοκρατίας*, όπως θα έλεγε ο Σπινόζα, αναδεικνύει ρητά την αποτελεσματικότητά της.¹⁷

Για να καταστήσουμε τα παραπάνω σαφέστερα και περισσότερο συγκεκριμένα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η εκδίπλωση της πολιτικής πρακτικής ακολουθεί τέσσερα διακριτά στάδια: 1) την ανάλυση της συγκυρίας, όπως καταλήγει στη διατύπωση των τακτικών στόχων του πολιτικού υποκειμένου, στην ιεράρχησή τους και στους τρόπους με τους οποίους εκτιμάται ότι θα επιτευχθούν 2) τη συναφή *απόφαση* του πολιτικού υποκειμένου 3) την καθαυτό άσκηση της πολιτικής πρακτικής εν όψει της επίτευξης αυτών των στόχων 4) την εκ των υστέρων εξέταση ή αποτίμηση του τι επιτεύχθηκε, τι δεν επιτεύχθηκε και πώς.

Κατά το πρώτο στάδιο, η διατύπωση των τακτικών στόχων, της ιεράρχησής τους και των τρόπων με τους οποίους εκτιμάται ότι θα επιτευχθούν οφείλει να γίνεται με τη μέγιστη δυνατή σαφήνεια και αυστηρότητα. Και αυτό αφορά *κάθε* προσέγγιση που ενδεχομένως παρουσιάζεται. Αλλά προκειμένου η πολιτική πρακτική να παίξει το γνωσιακό της ρόλο, η διατύπωση στην οποία προβαίνει κάθε προσέγγιση οφείλει να συμπεριλάβει εξαρχής, όπως διδάσκει ο Πόπερ, και τους όρους υπό τους οποίους *η ίδια* θεωρεί ότι τα αποτελέσματα της πολιτικής πρακτικής θα διαψεύσουν *τους δικούς της* ισχυρισμούς. Ειδικότερα, κάθε τέτοια προσέγγιση οφείλει να διακρίνει πολύ προσεκτικά τους ισχυρισμούς που αφορούν τον ορισμό των τακτικών στόχων, τις σχέσεις και τις ιεραρχήσεις μεταξύ τους, από τους ισχυρισμούς που αφορούν τις συνθήκες που πρέπει να πληροί η ίδια η πολιτική πρακτική, προκειμένου να επιτύχει αυτούς τους στόχους. Οπότε να διακρίνει και να διατυπώνει με την ανάλογη σαφήνεια και αυστηρότητα τις κατά την ίδια συνθήκες *διάψευσης των ισχυρισμών κάθε κατηγορίας χωριστά*. Το γιατί αυτό είναι σημαντικό θα φανεί παρακάτω.

17 Βλ. εν προκειμένω την *Πολιτικό- Θεολογική Πραγματεία* στο Curley 2016.

Κατά τη συζήτηση που ακολουθεί, τα διαφορετικά επιχειρήματα εκτίθενται, ανταλλάσσονται και αποτιμώνται ενόσω οι αντίστοιχες προσεγγίσεις ενδεχομένως υφίστανται μικρότερες ή μεγαλύτερες τροποποιήσεις. Η συζήτηση ολοκληρώνεται, εφόσον έχουν προσδιοριστεί τα προς ψηφοφορία επίδικα, και το πολιτικό υποκείμενο είναι έτοιμο να πάρει τις αποφάσεις του. Πριν διεξαχθεί η ψηφοφορία, ωστόσο, κάθε προσέγγιση οφείλει να προσδιορίσει και να συνοψίσει την *τελική* θέση της ως προς τα σημεία διαφωνίας που παραμένουν. Αυτή η σύνοψη οφείλει να διακρίνει με τη μεγίστη δυνατή σαφήνεια διαφωνίες εκτίμησης από διαφωνίες ερμηνείας και ταυτόχρονα να αναδεικνύει, όπως είπαμε, τις συνθήκες διάψευσης της δικής της θέσης.

Κατά το δεύτερο στάδιο, το πολιτικό υποκείμενο επιλέγει συγκεκριμένα τους τακτικούς στόχους του και προσδιορίζει εξίσου συγκεκριμένα την πρακτική που θα ακολουθήσει ώστε να τους πετύχει. Αυτή η επιλογή και αυτός ο προσδιορισμός συνιστούν εν προκειμένω την πολιτική *απόφαση* του πολιτικού υποκειμένου. Η εν λόγω απόφαση προκύπτει μέσα από μια επαρκώς λεπτομερειακή διαδικασία που περιλαμβάνει συγκεκριμένες πρόνοιες απέναντι στην τελική θέση όλων των προσεγγίσεων που εκτέθηκαν. Είναι αυτή η απόφαση που προσδιορίζει εξειδικευμένα τις *πειραματικές συναλλαγές* τις οποίες το πολιτικό υποκείμενο αναλαμβάνει να διεξαγάγει, προκειμένου να ελέγξει την αλήθεια των ισχυρισμών που περιλαμβάνει, άμεσα ή έμμεσα, η ανάλυση της συγκυρίας στην οποία στηρίχθηκαν τα παραπάνω.

Οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι, από γνωσιακή σκοπιά, οι θέσεις ή απόψεις που μειοψήφησαν δεν μπορούν να θεωρηθούν διαψευσμένες, απλώς επειδή μειοψήφησαν. Όπως ήδη υπαινιχθήκαμε, όλες οι προσεγγίσεις που διατυπώνονται στο εσωτερικό ενός πολιτικού υποκειμένου που ασπάζεται τον ΙΥ νομιμοποιούνται κατ' αρχήν εξίσου και άρα δικαιούνται όλες να θέτουν τον εαυτό τους υπό πειραματικό έλεγχο. Κατά συνέπεια, *αφού* ληφθεί η απόφαση, κάθε προσέγγιση που μειοψήφησε οφείλει να προσδιορίσει τη θέση της ειδικά ως προς την πρακτική που θα αναληφθεί και να προτείνει συγκεκριμένες παρεμβάσεις ή μέτρα τα οποία, ενόσω *διατηρούν την ενότητα δράσης* του πολιτικού υποκειμένου, θα της επιτρέψουν να ελέγξει πειραματικά τις δικές της μειοψηφούσες θέσεις ή απόψεις. Με δεδομένη την πολυπλοκότητα του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ και των απαιτούμενων συναφώς πειραματικών συναλλαγών, όπως και την αναπόφευκτη και εν πολλοίς αόρατη επίδραση της ιδεολογίας παντού, το πολιτικό υποκείμενο οφείλει όχι μόνο να ενθαρρύνει τέτοιους 'εναλλακτικούς' ελέγχους αλλά, πάντα υπό τον απαραίτητο όρο της διατήρησης της ενότητας δράσης του, να παρέχει στο μέτρο του δυνατού τα μέσα ώστε αυτοί να πραγματοποιούνται. Συνάγεται πως η πολιτική πρακτική που προσιδιάζεται στον ΙΥ οφείλει να είναι κατά το δυνατόν πλουραλιστική.

Η ενότητα δράσης του πολιτικού υποκειμένου δε συνιστά απλώς και μόνο καθοριστικό όρο πολιτικής αποτελεσματικότητας. Όπως ήδη σημειώσαμε, είναι η ίδια αυτή πολιτική αποτελεσματικότητα που αποτελεί τον *αποφασιστικό κρίκο* των πειραματικών συναλλαγών που προσιδιάζουν στον ΙΥ, δηλαδή τον κρίκο που επικυρώνει ή διαψεύδει (έστω μόνον προσωρινά και μερικά) τους ισχυρισμούς που περιλαμβάνει, άμεσα ή έμμεσα, η ανάλυση της συγκυρίας. Δηλαδή η πολιτι-

κή αποτελεσματικότητα, και κατά συνέπεια η ενότητα δράσης του πολιτικού υποκειμένου, παίζει καθοριστικό γνωσιακό ρόλο. Αλλά έτσι, σύμφωνα με όσα είπαμε παραπάνω, οδηγούμαστε σε αντιφατικές απαιτήσεις: για να παίζει το ρόλο που της ζητάει ο ΙΥ, η πολιτική πρακτική που του προσιδιάζει οφείλει να είναι όσο περισσότερο πλουραλιστική και ταυτόχρονα όσο περισσότερο εντόνως ενοποιημένη είναι δυνατόν.

Ο ΙΥ δεν αγνοεί ούτε υποβαθμίζει την αντίφαση. Αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει κανόνας που θα την 'έλυne' μια κι έξω και εναποθέτει στην ανάλυση της συγκυρίας την ευθύνη να αποφανθεί ως προς το ποια από τις δύο αντιφατικές απαιτήσεις πρέπει τότε να προμοδοτηθεί σχετικά (και μόνον σχετικά) έναντι της άλλης. Δηλαδή, με τη διατύπωση του Λένιν, προς τα πού οφείλει κάθε φορά να 'γείρει το ραβδί' (Lenin 1903/2013).

Κατά το τρίτο στάδιο εκδίπλωσης της πολιτικής πρακτικής του, το πολιτικό υποκείμενο ασκεί αυτήν την πρακτική προσπαθώντας να επιτύχει τους τακτικούς στόχους που προσδιόρισε η απόφασή του. Η πρακτική αυτή οφείλει να είναι, όπως είπαμε, ενοποιημένη και πλουραλιστική αλλά και ταυτόχρονα έτοιμη να τροποποιήσει στοιχεία της, προκειμένου να ανταποκριθεί με επάρκεια στις *εκπλήξεις* που μάλλον δε θα λείψει να αναδείξει η ταξική πάλη, που έτσι ή αλλιώς διεξάγεται αδιάκοπα και ως ένα βαθμό ανεξάρτητα από εκείνη. Η καθαυτό άσκηση αυτής της πρακτικής ταυτίζεται με την καθαυτό διεξαγωγή των πειραματικών συναλλαγών που καλούνται να ελέγξουν τους ισχυρισμούς που έχει προβάλει η ανάλυση της συγκυρίας. Και βέβαια, αφού οι εν λόγω ισχυρισμοί αναφέρονται ευθέως σε επίτευξη πολιτικών στόχων, η συνθήκη *γνωσιακής* επάρκειας που υπονοεί η επιτυχία πειραματικών συναλλαγών συνιστά απλώς την άλλη όψη της συνθήκης *πολιτικής* αποτελεσματικότητας που υπονοεί η επίτευξη επιδιωκόμενων πολιτικών στόχων.

Κατά το τέταρτο στάδιο της ίδιας εκδίπλωσης, το πολιτικό υποκείμενο εξετάζει και αποτιμά τι πέτυχε ως προς τους τακτικούς στόχους του, πού απέτυχε και πώς. Προφανώς αυτή η εξέταση και αποτίμηση συναρτάται ευθέως με τον προσδιορισμό των τακτικών στόχων για την επόμενη περίοδο δράσης του πολιτικού υποκειμένου όπως και με την πρακτική που το ίδιο θα ασκήσει, προκειμένου να τους πετύχει. Αλλά ταυτόχρονα είναι αυτή η εξέταση ή αποτίμηση που καλείται να κρίνει ποιοι συγκεκριμένοι ισχυρισμοί της ανάλυσης της συγκυρίας επικυρώθηκαν, ποιοι διαψεύστηκαν και γιατί. Κατά συνέπεια, είναι σε αυτό το σημείο που επικεντρώνονται οι κύριες ενστάσεις ως προς το επιστημονικό καθεστώς που διέπει τον ΙΥ. Και άρα είναι εδώ που πρέπει να προσέξουμε ιδιαίτερα.

Τα προηγούμενα στάδια της πολιτικής πρακτικής είναι έτσι οργανωμένα ώστε να διευκολύνουν, στο μέτρο του δυνατού, την κριτική εξέταση ή αποτίμηση του τέταρτου σταδίου. Ειδικότερα, η απαίτηση όλες οι προσεγγίσεις να διακρίνουν με τη μεγίστη δυνατή αυστηρότητα ζητήματα εκτίμησης από ζητήματα ερμηνείας, όπως και να διατυπώνουν ρητά, με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια, τις συνθήκες διάψευσης των ίδιων των δικών τους ισχυρισμών, έχει ήδη θέσει το γενικό πλαίσιο ώστε να διεξαχθεί η συζήτηση με την επιστημονική αυστηρότητα που προσιδιάζει στον ΙΥ. Αλλά προφανώς αυτό δεν αρκεί. Η αποτυχία, για παράδειγμα, του πολιτικού υποκειμένου να επιτύχει κάποιους τακτικούς στόχους του μπορεί να οφείλεται είτε σε αστοχίες του εννοιολογικού προσδιορισμού τους κατά την ανάλυση της

συγκυρίας είτε σε αστοχίες της ίδιας της άσκησης της πολιτικής πρακτικής κατά την προσπάθεια επίτευξής τους είτε σε κάποιο συνδυασμό των δύο. Στην πρώτη περίπτωση, υπεύθυνο της αποτυχίας είναι το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ σε κάποιο (ή κάποια) επίπεδο συγκεκριμενοποίησής του, και όπως αυτό χρησιμοποιήθηκε και ερμηνεύτηκε από την προσέγγιση που τελικά πλειοψήφησε, ενώ στη δεύτερη περίπτωση υπεύθυνη της αποτυχίας είναι οι συγκεκριμένοι όροι διεξαγωγής των αντίστοιχων πειραματικών συναλλαγών.

Με δυο λέξεις και όπως συμβαίνει *mutatis mutandis* στις άλλες επιστήμες, την τελική ευθύνη της αστοχίας φέρει είτε η θεωρία (κατά την ερμηνεία που επικράτησε στη διατύπωση της πολιτικής απόφασης) είτε η διεξαγωγή του πειράματος μέσω των συγκεκριμένων 'επικουρικών' υποθέσεων ή προϋποθέσεων αυτής της διεξαγωγής. (Για παράδειγμα εκτιμήσεις σχετικά με τις αντοχές μηχανισμών ή και ανθρώπων, με επάρκεια μέσων, με προβλέψιμες αλλά μη υπολογισμένες αντιδράσεις κτλ.).

Φαίνεται έτσι γιατί επιμείναμε στο ότι η τελική θέση της κάθε προσέγγισης οφείλει να διακρίνει με τη μεγίστη δυνατή σαφήνεια τις συνθήκες διαμέσου της θεωρίας από τις συνθήκες διαμέσου των επικουρικών παραδοχών που σχετίζονται με τη διεξαγωγή των αντίστοιχων πειραμάτων. Επιπλέον, όπως επίσης επισημάναμε σε ό,τι αφορά ειδικότερα τη χρήση εδώ του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ, φαίνεται γιατί η ίδια πάντα σαφήνεια οφείλει να χαρακτηρίζει τη διάκριση ανάμεσα σε ζητήματα εκτίμησης και ζητήματα ερμηνείας: προφανώς μόνον τα τελευταία συναρτώνται ευθέως με ενδεχόμενες αστοχίες του εν λόγω εννοιολογικού συστήματος. Η συζήτηση των αποτελεσμάτων της πολιτικής πρακτικής μπορεί να ξεκινήσει σύμφωνα με την πειθαρχία που προσιδιάζει στον ΙΥ μόνον υπό αυτούς τους όρους.

Είναι μεθοδολογικά λυσιτελέστερο η συζήτηση αυτή να ξεκινήσει με την εξέταση πρώτα των ενδεχόμενων αστοχιών της πολιτικής πρακτικής που εκδιπλώθηκε, δηλαδή των πειραματικών συναλλαγών. Γιατί αν οι αστοχίες εντοπιστούν εκεί, τότε το εννοιολογικό σύστημα του ΙΥ (κατά την κυρίαρχη ερμηνεία του) παραμένει αλώβητο και ο σχεδιασμός της επόμενης φάσης της πρακτικής αυτής (ανάλυση της νέας συγκυρίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε και διαμέσου της εν λόγω πρακτικής, νέα απόφαση κτλ.) μπορεί να προχωρήσει με σταθερή τη βάση της. Η κριτική εξέταση του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ (και της κυρίαρχης ερμηνείας του) έχει άμεσα πολιτικό νόημα μόνον αν, κατά την πρώτη αυτή φάση της συζήτησης, ανακύψουν ζητήματα που το αφορούν άμεσα. Και εδώ η κατάσταση είναι *mutatis mutandis* ίδια με τις άλλες επιστήμες. Οι ιδιαιτερότητες του ΙΥ διαφαίνονται και εμφανίζονται στο προσκήνιο από εδώ και πέρα.

Η γνωσιακή ιδιαιτερότητα του Ιστορικού Υλισμού

Όπως έχουμε πει, η επιστημονική κοινότητα που προσιδιάζει στον ΙΥ αποτελείται κυρίως από τα μέλη του αντίστοιχου πολιτικού υποκειμένου. Είναι αυτά τα μέλη που θα αποτιμήσουν τη δική τους πρακτική και τις ενδεχόμενες αστοχίες της ή και τις αστοχίες του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ (τουλάχιστον κατά την

κυρίαρχη ερμηνεία του). Και προφανώς θα το κάνουν με τα μέσα και κριτήρια που παρέχει ο ίδιος ο ΙΥ. Αλλά εδώ εμπλέκεται κατά τρόπο απaráκαμπτο η ιδεολογία, και μάλιστα εκείνο το εξέχον στοιχείο της που αφορά το πώς τα άτομα τείνουν να αντιμετωπίζουν τη δική τους πρακτική, τις δικές τους προσεγγίσεις στην πραγματικότητα και τις δικές τους ιδέες. Με μια λέξη, αυτή η αντιμετώπιση ενέχει, περίπου αναπόδραστα, ένα στοιχείο προσωπικής ιδεολογικής επένδυσης και άρα εγείρει μια μορφή αντίστασης όταν αυτή η πρακτική, αυτή η προσέγγιση ή αυτές οι ιδέες υποβάλλονται σε κριτικό έλεγχο.

Μια τέτοια προσωπική επένδυση σχετίζεται με το ότι τείνουμε να θεωρούμε, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, πως οι πρακτικές μας, οι προσεγγίσεις μας, οι ιδέες μας, οι πεποιθήσεις μας γενικότερα, αποτελούν δική μας επιλογή, ή τουλάχιστον δική μας υπόθεση, φτάνοντας έτσι να συγκροτούν βασικά στοιχεία της εικόνας που σχηματίζουμε για τον εαυτό μας. Είναι η ανάγκη προστασίας αυτής της εικόνας που εγείρει αντιστάσεις στον κριτικό έλεγχο από τους άλλους, αντιστάσεις που προβάλλουν, βέβαια, σημαντικά, κάποτε, εμπόδια στην αντικειμενική αποτίμηση της πρακτικής του πολιτικού υποκειμένου στην οποία μετέχουμε.

Αλλά, όπως είδαμε να υποστηρίζει ο ΙΥ, τουλάχιστον κατά την Αλτουσεριανή εκδοχή του, οι πεποιθήσεις μας δεν αποτελούν αυτεπάγγελτα αποκλειστικά δική μας ιδιοκτησία: αυτές συνιστούν εν πολλοίς έκφανση ή αποτέλεσμα της αναπόδραστης εμπλοκής μας με την ιδεολογία. Έτσι, μόνον αν τα μέλη του πολιτικού υποκειμένου αποδεχθούν σε όλο το απαιτούμενο βάθος και με όλη την απαιτούμενη ειλικρίνεια¹⁸ αυτή τη βασική θέση, μπορεί όντως να ανοίξει ο δρόμος για την εν λόγω αντικειμενική αποτίμηση.

Όσο αυτό συμβαίνει, το μέλος του πολιτικού υποκειμένου αποεπενδύει την εικόνα του εαυτού του από τη συμμετοχή του στην εν λόγω πολιτική πρακτική, δηλαδή από την πίεση για αυτοδικαίωση, οικοδομεί μια απόσταση μεταξύ εκείνου που απαιτεί αντικειμενική αποτίμηση και της δικής του συμμετοχής στην πραγματοποίησή του και έτσι φτάνει σε μια θέση από όπου μπορεί να αποφανθεί για την πολιτική πρακτική που υλοποιήθηκε εν πολλοίς ανεξάρτητα από τη δική του εμπλοκή σε εκείνη. Βέβαια, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να συμβεί αυθόρμητα και χωρίς κόπο. Προϋποτίθεται ένα εμπεδωμένο κλίμα πλήρως απενεχοποιημένης και ανεμπόδιστης ελευθερίας στην έκφραση, τέτοιο που να ωθεί στην ενεργό διατύπωση κριτικής προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, ακόμη και ενάντια στον ίδιο τον εαυτό, χωρίς, και εδώ είναι το κύριο, κανείς να αισθάνεται ότι δέχεται έτσι προσωπική επίθεση. Με άλλα λόγια, όσο δύσκολη και αν αποδεικνύεται στην πράξη αυτή η σύνθετη διαδικασία κριτικής-αυτοκριτικής, η ίδια χάνει πλήρως το νόημά της αν εκφυλίζεται σε μηχανισμό παραγωγής ενοχής ή ενόχων, δηλαδή στην κατασκευή του αποδιοπομπαίου τράγου που θα φορτωθεί τις ευθύνες για όλες τις αστοχίες της πρακτικής του πολιτικού υποκειμένου.

Αποκλειστικός σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι η αποκάλυψη-ανακάλυψη των συγκεκριμένων ιδεολογικών προσδιορισμών (προκαταλήψεις, εμμονές,

¹⁸ Πράγμα καθόλου εύκολο. Συχνά απαιτείται εν προκειμένω μια ολόκληρη αλλαγή οπτικής επί του ίδιου του εαυτού μας, δηλαδή κάτι σαν την αντίστοιχη εδώ 'μεταστροφή Gestalt' που αναλύει ο Κουν. Μια τέτοια ριζική αλλαγή της εικόνας που έχουμε για τον εαυτό μας μπορεί να προσφέρει η ψυχανάλυση. Βλ. το δοκίμιο «Ένα ντιβάνι για τον Στάλιν ή μεταξύ Επιθυμίας και Ευθύνης» (Μπαλτάς 2006).

άρρητες παραδοχές, ασυνειδητοποιήτες στρεβλώσεις, κτλ.) που είχαν εμπλακεί στις διαφορετικές προσεγγίσεις και σε διάφορους κόμβους της συναρτημένης με εκείνους πρακτικής και άρα η *εξήγηση*, σύμφωνα με την επιστημονική πειθαρχία που προσιδιάζει στον ΙΥ, του πώς και του γιατί αστόχησε η υπό εξέταση πρακτική του πολιτικού υποκειμένου, δηλαδή δεν προχώρησε σωστά η διεξαγωγή της αντίστοιχης πειραματικής συναλλαγής. Αφού ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, δηλαδή αφού εξεταστούν στο βάθος και με τη λεπτομέρεια που είναι θεωρητικά και πολιτικά αναγκαίο οι πειραματικές συναλλαγές, ο δρόμος είναι ελεύθερος για να εξεταστούν, εφόσον απαιτείται, τα ζητήματα ερμηνείας του εννοιολογικού συστήματος του ΙΥ που ενδεχομένως είχαν παίξει ρόλο στις αναγνωρισμένες αστοχίες της εν λόγω πολιτικής πρακτικής, ή ακόμη και το ίδιο το εννοιολογικό σύστημα καθ' εαυτό. Επαναλαμβάνουμε ότι ολόκληρη η παραπάνω εξέταση υπόκειται στην απaráκαμπτη απροσδιοριστία που εντοπίζει η προσιδιάζουσα στον ΙΥ εκδοχή της 'θέσης Ντυέμ-Κουάιν'.

Όπως θα έχει γίνει, ελπίζουμε, αντιληπτό, ο επιστημονικός χαρακτήρας του ΙΥ δε δίδεται αφ' εαυτού μια κι έξω. Αυτός αναδεικνύεται και επικυρώνεται μόνο μέσα από ένα διαρκή και ασίγαστο αγώνα με την ιδεολογία που δρα αθόρυβα παντού και διαποτίζει τα πάντα. Όπως συμβαίνει με όλες τις επιστήμες¹⁹ ή επιστημονικές ηπείρους, κάθε επιστημονική κατάκτηση συνιστά μια νίκη σε αυτόν τον αγώνα, νίκη που επικυρώνει, ακριβώς, τον αντίστοιχο επιστημονικό χαρακτήρα.

Κάθε τέτοια επικύρωση, βέβαια, πραγματοποιείται υπό την επιστημονική πειθαρχία και σύμφωνα με την επιστημονική πειθαρχία που προσιδιάζει στον ΙΥ. Και ίσως είναι χρήσιμο να επαναλάβουμε εδώ τελειώνοντας ότι τούτο το 'προσιδιάζει', όπως το χρησιμοποιήσαμε κατά κόρον σε όσα προηγούνται, συνιστά σφραγίδα της Αλτουσεριανής προσέγγισης στο επιστημονικό φαινόμενο συνολικά: κάθε επιστήμη ή επιστημονική ήπειρος κινείται με βάση τη δική της, την εκάστοτε προσίδια επιστημονική πειθαρχία, εκείνη που τη διακρίνει από όλες τις υπόλοιπες. Είναι αυτή η πειθαρχία που εκφράζει και αποτυπώνει τις αμοιβαία συγκροτησιακές σχέσεις, όπως έχουμε πει, ανάμεσα στο αντίστοιχο εννοιολογικό σύστημα και το αντίστοιχο αντικείμενο. Οι πειραματικές συναλλαγές μπορούν να μεσολαβούν μεταξύ των δύο – δηλαδή να ελέγχουν τους ισχυρισμούς του πρώτου απέναντι στο δεύτερο – γιατί μετέχουν και των δύο: και περιγράφονται μέσω των εννοιών του εννοιολογικού συστήματος και ασκούνται υλικά επί του αντικειμένου τροποποιώντας το. Το 'προσιδιάζει', όπως αναφέρεται σε όλα τα παραπάνω, συμπυκνώνει έτσι σε μία λέξη την αντίληψη ότι κάθε επιστήμη ή επιστημονική ήπειρος λειτουργεί και κινείται υπό καθεστώς διαφανώς αυτονομητούμενης εσωτερικής πειθαρχίας. Και τούτο το τόσο γενικό χαρακτηριστικό είναι το μόνο που μοιράζεται με όλες τις άλλες.

19 Βλ. Baltas 1986 και 2004, όπου το ζήτημα αντιμετωπίζεται σχετικά διεξοδικά για την περίπτωση της Φυσικής.

Επίλογος

Τα παραπάνω προφανώς ούτε απέδειξαν ούτε ήθελαν να αποδείξουν ότι ο ΙΥ συνιστά επιστήμη (ή επιστημονική ήπειρο). Φιλοδοξούσαν απλώς να δείξουν ότι, πάντα κατά την Αλτουσεριανή προσέγγιση στο επιστημονικό φαινόμενο συνολικά, αλλά και σύμφωνα με εξέχουσες θέσεις ή ιδέες της αγγλόφωνης φιλοσοφίας της επιστήμης, ο ΙΥ έχει να παρουσιάσει ισχυρά επιχειρήματα που του επιτρέπουν να διεκδικήσει βάσιμα τον επίζηλο τίτλο. Αλλά, βέβαια, το παιχνίδι παραμένει ανοιχτό. Ανοιχτό, όπως συμβαίνει σε όλες τις επιστήμες, στην έκβαση της μάχης ανάμεσα στις δυνάμεις που ωθούν προς νέες επιστημονικές κατακτήσεις και στις δυνάμεις της πανταχού παρούσας ιδεολογίας που αντιστέκονται. Είτε αδιόρατα και ανεπαίσθητα εκ των έσω είτε θορυβώντας εκ των έξω. Κατά τη θεώρηση του ίδιου του ΙΥ, πρόκειται και εδώ για εκφάνσεις της εξίσου πανταχού παρούσας ταξικής – εν προκειμένω κυρίως ιδεολογικής – πάλης.

Ειδικότερα σήμερα, η βαθιά κρίση που διέρχεται ο ΙΥ, μεταξύ ενός πλήθους άλλων παραγόντων, δημιουργεί μια εικόνα όπου οι πολέμοί του φαίνεται να επικρατούν. Η εγγενής αδυναμία τους, ωστόσο, να σχηματίσουν μια θεωρία ικανή να αντιπαρατεθεί, με στοιχειώδη έστω επάρκεια, στο γνωσιακό πεδίο που ο ίδιος διεκδικεί πιστοποιεί ότι τους είναι αδύνατο να κερδίσουν τη μάχη εκεί. Αλλά από την άλλη μεριά, όσο ο ίδιος ο ΙΥ δεν ξεπερνά με τα δικά του μέσα τη δική του κρίση, η ιδεολογική υπεροπλία των αντιπάλων του θα τείνει να καταλαμβάνει όλο και περισσότερο το πολιτικό τουλάχιστον προσκήνιο. Έτσι, αν η γνωσιακή στόχευση τούτου του κειμένου είχε διακηρυχθεί από την αρχή, αυτά τα δεδομένα καθιστούν, ελπίζω, εμφανή και την πολιτική στόχευσή του.

Βιβλιογραφία

Althusser L. 1991. «Για τον Μαρξ και τον Φρόιντ», μτφρ. Χρ. Γιαννούλης και Δ. Δημούλης, *Θέσεις* 35: 51-67.

Althusser L. 1999. *Θέσεις*, μτφρ. Ξ. Γιαταγάνας, Αθήνα: Θεμέλιο.

Althusser L. 2015. *Για τον Μαρξ*, μτφρ. Τ. Μπετζέλος, Αθήνα: Εκτός Γραμμής.

Baltas A. 1986. «Ideological 'Assumptions' in Physics: Social Determinations of Internal Structures», *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Vol. 2: Symposia and Invited Papers: 130-151.

Baltas A. 2004. «On the Grammatical Aspects of Radical Scientific Discovery», *Philosophia Scientiae* 8 (1): 169-201.

Baltas A. 2001. «Experimental Transactions», ανέκδοτο χειρόγραφο.

Cyrley E.M. (επιμ.) 2016. *The Collected works of Spinoza*, vol. I, II, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Duhem P. 1906/2007. *La Théorie Physique son Objet, sa Structure*, Paris: Vrin.
- Foucault M. 2004. *Naissance de la Biopolitique: Cours au Collège de France (1978-1979)*, επιμ. M. Senellart, Paris: Gallimard Seuil.
- Hanson N.R. 2002. *Πρότυπα Ανακάλυψης*, μτφρ. Γ. Παρασκευόπουλος, Β. Κιντή, Δ. Παπαγιαννάκος, επιστημονική επιμέλεια: Α. Μπαλτάς, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Juquin P. 1985. *Autocritiques*, Paris: Grasset.
- Kuhn T.S. 1981. *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, μτφρ, Β. Κάλφας, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.
- Kuhn T.S. 2000. «Commensurability, Compatibility, Communicability», στο: J. Conant & J. Haugeland (επιμ.), *T.S. Kuhn. The Road since Structure. Philosophical Essays, 1970-1993, with an autobiographical interview*, Chicago: Chicago University Press: 33-57.
- Lakatos I. 1978. *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Vol. 1*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenin V.I. 1920/1965. *Collected Works*, Vol. 31, 4th English Edition, Moscow: Progress Publishers: 165-167.
- Lenin V.I. 1903/2013. *Τι να Κάνουμε;*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μπαλτάς Α. 1988. «Για την έννοια του ιστορικού χρόνου – Φυσική και Ιστορικός Υλισμός», *Ο Πολίτης* 94: 59-70.
- Μπαλτάς Α. 2002. *Για την Επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ*, Αθήνα: Εκδ. Νήσος.
- Μπαλτάς Α. 2006. «Ένα ντιβάνι για τον Στάλιν ή μεταξύ Επιθυμίας και Ευθύνης», *Νέα Εστία* 1795: 971-998.
- Popper K.R. 1968. *The Logic of Scientific Discovery*, New York: Harper & Row.
- Popper K.R. 2003. *Η Ανοικτή Κοινωνία και οι Εχθροί της*, τομ. 2, μτφρ. Ε. Παπαδάκη, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Poulantzas N. 1972. *Pouvoir Politique et Classes Sociales*, tome 1, Paris: Maspero.
- Quine W.V.O. 1980. *From a Logical Point of View: Nine Logico-Philosophical Essays, Second Revised Edition*, 2nd revised edition, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Rey P.P. 1971. *Colonialisme, néo-Colonialisme et Transition au Capitalisme*, Paris: Maspero.
- Rey P.P. 1973. *Sur l'articulation des Modes de production*, Paris: Maspero.

Saussure F. de 1913/1972. *Cours de Linguistique Générale*, Paris: Payot.

Sellars W. 2005. *Ο Εμπειρισμός και η Φιλοσοφία του Νου*, εισαγωγή R. Rorty, οδηγός μελέτης R. Brandom, μτφρ. Χ. Μαρσέλλος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Servolin C. 1972. «L'absorption de l'Agriculture Dans le Mode de Production Capitaliste», στο *L'Univers Politique des Paysans*, Cahiers de la fondation nationale des sciences politiques n. 184, Paris: Presses de Sciences Politiques (P.F.N.S.P.): 41-77.

Σπυροπούλου Α. (επιμ.) 2007. *Βάλτερ Μπένγιαμιν, Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια: 292-313.

Terray E. 1972. *Le Marxisme Devant les Sociétés Primitives*, Paris: Maspero.

Στα ελληνικά η λέξη «κρίση» συμπυκνώνει τουλάχιστον δύο μεγάλες κατηγορίες νοημάτων. Αφενός, παραπέμπει στις έννοιες της απόφασης, της άποψης ή της γνώμης και, σε στενή συνάφεια με αυτές, στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης και της δίκης. Έτσι κάποιος/ου η 'κρίση' μπορεί, παραδείγματος χάρη, να επηρεαστεί από την υπερβολική χρήση αλκοόλ· οι δικαστικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και τα επιστημονικά άρθρα περνάνε από 'κρίση'. Αφετέρου, παραπέμπει στις καταστάσεις εκείνες, στις οποίες η αναπαραγωγή της προηγούμενης, της κανονικής ή ομαλής συνθήκης είναι δύσκολη ή αδύνατη. Έτσι, για παράδειγμα, κάνουμε λόγο για 'κρίση' άσθματος όταν το αναπνευστικό σύστημα δεν λειτουργεί κανονικά ή για οικονομική 'κρίση' όταν το οικονομικό σύστημα δεν αναπαράγει ομαλά τον εαυτό του.

Η πρώτη σημασία προκύπτει από το αρχαιοελληνικό ρήμα «κρίνω», το οποίο αρχικά σήμαινε «διαχωρίζω», αλλά αρκετά νωρίς (στα ομηρικά χρόνια), επίσης, «αποφασίζω». Η δεύτερη σημασία, η οποία είναι και μεταφορική, προκύπτει – σύμφωνα με τους περισσότερους λεξικογράφους – ως μεταφραστικό δάνειο ή αντιδάνειο από τα λατινικά ή τις λατινογενείς γλώσσες. Η 'κρίση' έγινε crisis (λατ., αγγλ. & ισπ.), crise (γαλλ.) και crisi (ιταλ.) και κατόπιν "κρίση". Με αυτό τον τρόπο, ενώ τα λατινικά, οι λατινογενείς γλώσσες και τα αγγλικά έχουν δύο όρους για να αποτυπώνουν τις δύο διαφορετικές οικογένειες σημασιών (iudicium, judgement, jugement, juicio, giudizio για την 'κρίση' και crisis, crise, crisi για την "κρίση"), τα ελληνικά περιορίζονται σε μία και μόνη λέξη, την *κρίση*.

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, ήδη από τα αρχαία ελληνικά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κάποιες χρήσεις της λέξης, οι οποίες συμπυκνώνουν και τις δύο σημασίες. Έτσι, η «κρίσις» μπορεί να σημαίνει το κρίσιμο σημείο μιας αρρώστιας, το σημείο όπου "αποφασίζεται" η τύχη της ζωής του ασθενούς. Επίσης, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η φιλοσοφία, σε ανεξάρτητους μεταξύ τους κλάδους, έχει φέρει κοντά τις δύο σημασίες, οι οποίες συμπυκνώνονται στη μία και μοναδική ελληνική λέξη. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία και την ιστοριογραφία της επιστήμης η κρίση σηματοδοτεί μια κατάσταση, κατά την οποία το κυρίαρχο Παράδειγμα αδυνατεί να αναπαραγάγει ομαλά την κυριαρχία του εξαιτίας μιας πλειάδας εμπειρικών ανωμαλιών. Η κατάσταση αυτή, παράλληλα, ωθεί στην όξυνση της κριτικής και στην ανάληψη μιας σειράς αποφάσεων ή αξιολογήσεων, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Αντίστοιχα, αλλά με αρκετές διαφορές, στον χώρο της πρακτικής φιλοσοφίας, η έννοια της κρίσης σηματοδοτεί την απουσία εγκαθιδρυμένων κριτηρίων για την ανάληψη και τη νοηματοδότηση μιας πράξης – κατάσταση η οποία αναγκαία ωθεί στην κριτική και την απόφαση.

Μοιάζει, λοιπόν, η κρίση όντως «να γεννά ευκαιρίες», όχι όμως αυτές που εννοούν οι επιτήδαιοι της αναπαραγωγής της υπάρχουσας κατάστασης. Η "κρίση" επισύρει 'κρίση'. *Κρίση* λοιπόν...